

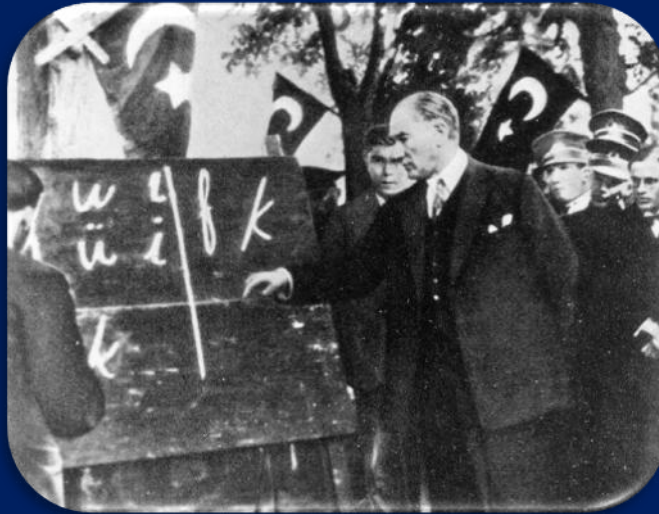

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Tarihsel Süreçte Türkçenin Temel Esasleri

İstanbul-2025

Hazırlayanlar

**Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Araştırma Görevlileri**

**Aslıhan YILMAZ
Beyza UYANIK
Büşra GÜLER
Fatmanur TAMAR
Feyza Zeynep ERDOĞAN
Kemal ÇİNKO
Mustafa Erenay ÖZDEMİR
Sinem BÜYÜKKAHRAMAN
Şevval BELLİ
Utku ÖZKAN**

OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

16. YÜZYIL

- **Behişti, Heşt Behişt, t.y.**

Adı ‘‘Sekiz Cennet’’ anlamına gelen eser, sekiz bölüm, 1130 beyitten oluşur. Nasihatname türünde olup hezec bahrinden *mefâ’ln mefâ’ln fe’ln* kalıbıyla yazılmıştır.

- **Âhi, Dîvân, t.y.**

Eserde 147 gazel, 1 kıta, 1 kaside, 3 matla, 2 müfred ve 1 murabba mevcuttur. Dönemin tezkirecileri tarafından beğenilip takdir edilen şiirler yazmıştır.

- **Âhi, Hüsn  Dil, t.y.**

Osmanlı sahası süslü nesrin zirve eserlerindendir. Fettâh-ı Nîşâbrî’nin aynı isimdeki Farsça eserinden tercüme edilmiş alegorik mesnevidir. Tezkire yazarlarınca çokça takdir edilmiş, övgü toplamıştır.

- **Âhi, Hüsrev  şîrîn, t.y.**

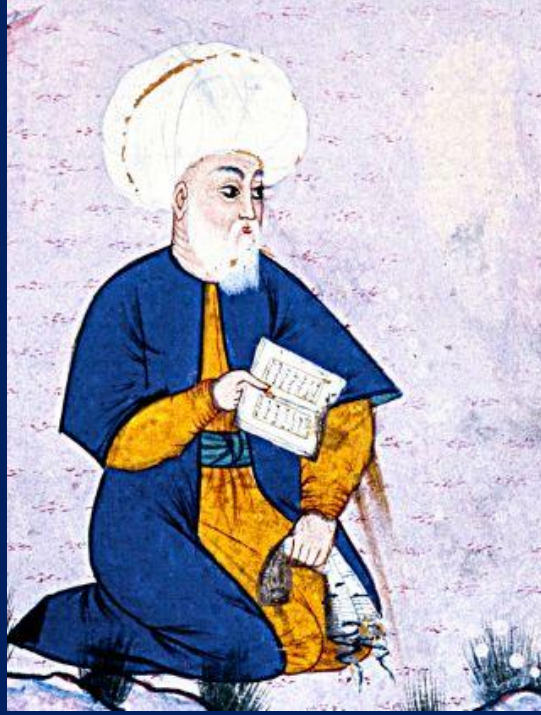
Tamamlanmamış olmasına rağmen dönem tezkirecileri tarafından övgüyle bahsedilen eserdir. Tezkireciler arasında bu eserin neden yarım bırakıldığına dair ihtilaflar mevcuttur. Eserdeki bazı beyitler, sonradan Hüsn  Dil’de kullanılmıştır. Yarım kalan eser, 622 beyitten oluşmaktadır.

- **Fuzûlî, Beng  Bâde, 1510.**

453 beyitten oluşan eser, aruzun hafif bahrinden *fa’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. şarap ve esrarın mukayese edildiği eserde Bâde ile şâh İsmail’in, Beng ile 2. Bayezid’in sembolize edildiğine dair görüşler mevcuttur. Münazara türünde yazılmıştır.

- **Fuzûlî, *Dîvân (Türkçe)*, t.y.**

Mensur dibace ile başlayan eserde 2 tevhid, 9 nat, 27 kaside, 302 gazel; çeşitli musammat, kıta ve rubailer bulunur. Eserin dibace bölümü, Fuzûlî'nin şiir hakkındaki görüşlerini içermesi bakımından önem arz eder. Temelinde aşk ve ızdırap yatan samimi, tasavvufi ve lirik gazeller yazmıştır. Gazellerinde kullandığı samimi, sade dil, kasidelerinde ağır ve ağdalı bir hâl alabilmektedir.

Resim 1: Fuzûlî'nin Âşık Çelebi tezkiresindeki minyatürü
(Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 772, vr. 532^a)

- **Fuzûlî, *Hadîs-i Erbâîn Tercümesi*, t.y.**

Manzum kırk hadis tercümesidir. Hafîf bahrinin *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eser, herkesin bu eserden faydalanıp ilim öğrenmesi gayesiyle yazılmıştır. Tercüme olan eserde Fuzûlî'nin üslubunun orijinalliği kendisini gösterir.

- **Fuzûlî, *Mektuplar*, t.y.**

Fuzûlî'nin tespit edilmiş beş adet mektubu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye yazdığı ve "Şikâyetnâme" olarak bilinen mektubu, Musul mirlivasi Ahmed Bey'e yazdığı ve iştîyaknâme özellikleri gösteren cevabî mektubu, Ayas

Paşa'ya yazdığı ve tehniyetnâme özellikleri gösteren mektubu ve Şehzâde Bayezid'e yazdığı cevabî mektuptur.

- **Kemâl Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, 1511.**

2. Bayezid'in emri üzerine kaleme alınan eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla başlayıp Mohaç Muharebesi'ne kadar yaşanan olayları konu almaktadır. On cilttir. Her cilt, bir padişahın devrine tekabül eder. Kronolojik sıraya göre tertip edilmiştir. Temelde tarih kitabı olarak kaleme alınan eserde secili, edebî üslup kullanılmıştır.

- **Zâtî, *Edirne Şehrengizi*, 1512 öncesi.**

Mesîhî'nin şehrengizinden sonra Edirne hakkında yazılan ikinci şehrengiz olduğu düşünülmektedir. 167 beyitlik eser, hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. 2. Bayezid dönemi Edirne'sini, o dönemde Edirne'de yaşayan güzelleri anlatır.

Resim 2: Câmiu'n-nezâîr'in ilk ve son sayfaları (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5782)

- **Eğridirli Hacı Kemal, *Câmiu'n-nezâîr*, 1512.**

Mecmuada 232 kaside ve 2832 gazel mevcuttur. Bu şiirlere ek olarak eserde Hacı Kemal'in de birkaç şiiri bulunmaktadır. Anadolu sahası Türk edebiyatının başlangıcında önemli rol oynayan bazı şairlerin şiirlerini barındırması yönünden önem arz eder.

- **Şâhidî, *Tuhfe-i Şâhidî*, 1514.**

Yaklaşık 450 beyitten oluşan eser, Farsça-Türkçe sözlüktür. Şâhidî'nin bu sözlüğü yazmasındaki amaç, insanların Mesnevî'yi anlayarak okumalarını sağlamaktır. Eserde 1400 kelime mevcut olmakla beraber söz konusu 1400 kelimenin 184 adeti fiildir.

- **Lâmi'î Çelebi, *Bursa Şehrengizi*, 1522/1523'ten sonra.**

Kanunî Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın Bursa'yı ziyaret edecek olması münasebetiyle yazılan eser, hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır. 683 beyittir. Bursa'nın güzellerini anlatır.

- **Revânî, *İşret-nâme*, t.y.**

Türk edebiyatında yazıldığı tespit edilen ilk sâkînâmedir. Sâkînâme yazma geleneğini başlatmıştır. 694 beyitten oluşan eser, hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.

Resim 3: Revânî divanından iki sayfa
(Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 5664, vr. 1^b, 105^b)

- **Latîfî, *Evsâf-ı İstanbul*, 1524.**

3. Murad'a sunulmuştur. İstanbul'u coğrafi yönden tanıtan; fetihten sonra yapılan imar çalışmalarını, şehrin değişimini, şehrin sosyal hayatını anlatan mensur eserdir. Bu konuda yazıldığı tespit edilen ilk Türkçe eserdir.

- **Bitlisli Şükrî, *Dîvân*, 1525 öncesi.**

Eserde 129 gazel ve 2 rubai mevcuttur. Eserdeki gazellerin dörtte üçü kadarı aynı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Divandaki şiirlerde Nevâyî üslubu dikkat çeker.

- **Güvâhî, *Pend-nâme*, 1526.**

2133 beyitten oluşan eser, hezec bahrinden mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevidir. Çeşitli atasözü, deyim ve kalıp kullanımları barındırması; Türk büyüklerine dair olayları anlatması bakımından önemlidir.

- **Bergamalı Kadrî, *Müeyyiretü'l-ulûm*, 1530.**

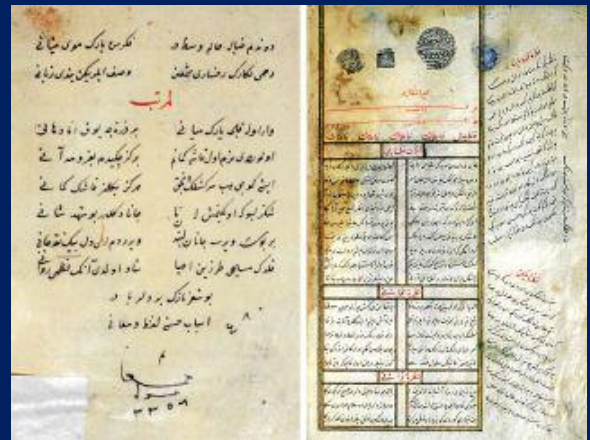
Anadolu sahasında yazıldığı tespit edilen ilk Türkçe gramer kitabıdır. Türklere Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Damat İbrahim Paşa'ya sunulan eserin birinci bölümünde İbrahim Paşa hakkında yazılan bir kaside, sebep-i telif ve telif tarihi; ikinci bölümde ise Türkçenin grameri üzerine konular ele alınmıştır.

- **Lâmi'î Çelebî, *Lugat-ı Manzûme*, t.y.**

175 beyitten oluşan eser, manzum Farsça-Türkçe sözlüktür. Eserde yaklaşık 600 Türkçe kelimenin Farsça karşılığı verilmiştir. Hayvan, bitki, nesne isimleri ve edebî terimlere yer verilmiştir. Çocukların Farsça öğreniminde fayda sağlamak amacıyla yazılmıştır. On bölüm olan eserin her bir bölümü 16 beyitten oluşur.

- **Edirneli Nazmî, *Mecmâu'n-nezâir*, 1533-34.**

Nazire mecmuasıdır. Mecmuanın tertibinde titizlenen Nazmî, şiirleri önce alfabetik sonra aruz bahirlerine göre sıralamıştır. Her harf bölümünde en başta zemin şiir, zemin şiirin peşine de nazireleri yazan Nazmî, nazirelerin en sonuna da kendi yazdığı nazireleri eklemiştir. Eser 357 şaire ait 5527 adet şiiri içermektedir.

Resim 4; Edirneli Nazmî'nin *Mecmâu'n-nezâir* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Nuruosmaniye Ktp., nr.

- **Kemâl Paşazâde, *Dîvân*, t.y.**

Kemâl Paşazâde'nin edebî yönünü gösterdiği eserdir. Eserin büyük çoğunluğu gazellerden meydana gelmiştir. Şiirlerinde hiç mahlas kullanmamıştır. Âlim yanının etkisiyle, sade dil kullanarak hikmetli şiirler yazmıştır. Eserde 9 kaside, 4 musammat, 467 gazel, 10 mukatta mevcuttur. Bu eser, Kemâl Paşazâde'nin sağlığından sonra tertip edilmiştir.

- **Kemâl Paşazâde, *Yûsuf u Züleyhâ*, t.y.**

777 beyitten oluşan eser, hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbı kullanılarak yazılmıştır. Aşk mesnevisidir. Âşık Çelebi'ye göre Kemâl Paşazâde'nin bu mesnevisi, kendisinden önce yazılan Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerine göre daha sanatkâranedir.

- **Zâtî, *Şem ü Pervâne*, 1534.**

Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmuştur. 4000 beyitlik beşerî aşk mesnevisidir. Aruz vezniyle yazılan eserde hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbı kullanılmıştır. Sade ve anlaşılır dille yazılan eser, dil ve üslup yönünden erken dönem ve klasik dönemi birbirine bağlar.

- **Hayretî, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 20 kaside, 41 musammat, 1 müstezad, 518 gazel ve 8 mukattaat mevcuttur. Sanat kaygısı gütmeyen yazdığı şiirlerinde dinî-tasavvufî unsurlara yer vermiştir. Eserin tefeül için kullanıldığına dair görüşler vardır. Tezkire yazarlarınca sevilmiş, takdir edilmiştir. Hoş sözler söylediği, akıcı bir üslubu olduğu söylenir.

- **Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, 1535.**

Üveys Paşa'ya sunulmuştur. Türkçe yazılmış en başarılı Leylâ vü Mecnun mesnevisi olarak kabul edilir. Çok sevilmiş, yüzlerce nüshası istinsah edilmiştir. 3096 beyitten oluşan eser, hezec bahrinden mef'ûlû mefâ mefâ'îlün kalıbıyla yazılmıştır. Fuzûlî'nin bu mesneviyi kaleme almasında Taşlıcalı Yahya ve Hayâlî Bey'in etkisi olduğu düşünülmektedir. Mesnevideki aşk anlayışına dair çeşitli görüşler mevcuttur.

- **Taşlıcalı Yahya, *İstanbul Şehrengizi*, 1536 öncesi.**

345 beyitten oluşan eserin mesnevi kısmı hezec bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla; eserin sonundaki kıta bölümü ise remel bahrinin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. İstanbul güzellerinden bahseder.

- **Şâhidî, *Gülşen-i Vahdet*, 1536.**

457 beyitten oluşan eser, remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Alegorik ve tasavvufî mesnevidir.

- **İshâk Çelebi, *Selîm-nâme*, t.y.**

“İshâk-nâme” adıyla da bilinen eser, 16. yüzyılın başarılı inşa örneklerinden olmasının yanı sıra başarılı ve ünlü selim-namelerden birisidir. 1509 İstanbul depremiyle başlayan eser, Şehzâde Ahmed'in isyanının bastırılmasıyla sonlanır.

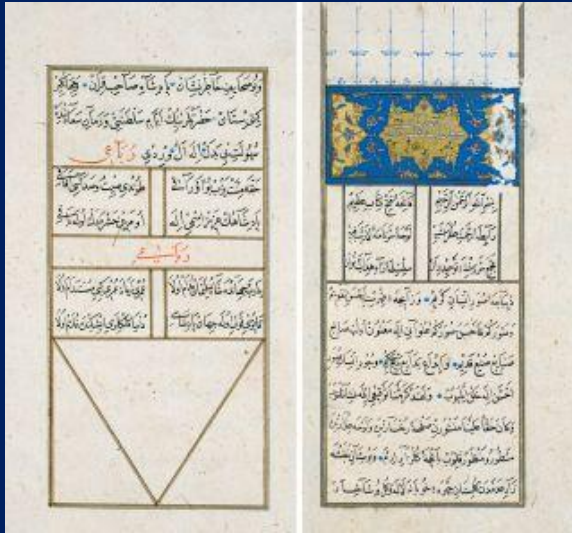

Resim 5: Kılıççızâde İshak Çelebi'nin Selimnâme adlı eserinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3941)

- **Taşlıcalı Yahya, *Hamse*, 1537-1540-?.**

Şâh u Gedâ (Yaklaşık 1000 beyitlik âşıkane mesnevi. Hafif bahrinin fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır.), Gencîne-i Râz (3051 beyitlik dinî-ahlakî mesnevi. Remel bahrinin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün), Yûsuf u Zelîhâ (5179 beyitlik âşıkane mesnevi. Hezec bahrinden mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır.), Kitâb-ı Usûl (3100 beyitlik dinî-ahlakî mesnevi. Mütakârib bahrinin fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül kalıbıyla yazılmıştır.) ve Gülşen-i Envâr'dan (2210 beyitlik dinî-tasavvufî mesnevidir. Seri bahrinden müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.) oluşur.

- **Sehî Bey, *Heşt Behişt*, 1538.**

Resim 5: Sehî Bey tezkiresinin ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3544)

Sekiz bölümden oluşan ve ismi “Sekiz Cennet” anlamına gelen eser, Garîbî'nin tezkiresiyle birlikte, Osmanlı sahasında tespit edilen ilk şair tezkiresidir. Sehi Bey, eserini oluştururken Nevâyî'nin Mecâlisü'n-nefâis isimli tezkiresini örnek almıştır. Sade dil ve üslupla yazdığı tezkirede şairlerin hayatı ve şairlikleri hakkında teferruatlı bilgi vermeyen Sehî Bey, ölüm tarihleri hakkında da bilgi vermemiştir. Eser, 240 şaire ev sahipliği yapmaktadır.

- **Zâtî, *Dîvân*, t.y.**

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadesi Şehzade Mehmed'e sunulmak üzere Zâtî tarafından tertip edilmiştir. Geçimini şiir üzerinden sağlayan bir şair olması onu çok yazmaya sevk etmiş, divanının hacmini arttırmıştır. Şairin yalnızca gazellerini içeren divan neşirlerinde toplamda 185 gazel; gazel haricinde ise 92 kaside, 4 terkib-bend, 2 terci-

bend, 1 muhammes, 30 murabba, 56 kıta, 10 nazım ve 53 adet müfred mevcuttur. Genellikle âşıkane tarzda şiirler söylemiştir. Gazel şairidir.

- **Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*, 1546.**

Üç fasıldan oluşan eser, 334 adet şaire ev sahipliği yapmaktadır. Tezkiresine eklediği şairleri hangi kıstaslara göre seçtiğini anlatan Latîfî, şairlerin şairliklerine dair isabetli değerlendirmelerde bulunmuştur. Alfabetik sıraya göre tertip edilen eser, başarılı addedilen tezkirelerden birisidir.

- **Fuzûlî, *Hadîkatü's-süeda*, 1546.**

Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini anlatan mensur makteldir. Hem maktel türünün hem de nesir biçiminin en güzel örneklerinden birisi olarak kabul edilir. Fuzûlî'nin bu eseri, Bâiz-i Kâşîfî'nin Ravtrazü's-şühedâ'sı örnek olarak hazırlanmıştır.

- **Kara Fazlî, *Gül ü Bülbül*, 1553.**

Şehzade Mustafa'ya sunulmuştur. 2450 beyitten oluşan eser, hafif bahrinin fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Anadolu sahasında yazılan en ünlü Gül ü Bülbül mesnevisidir. Alegoriktir.

- **Edirneli Nazmî, *Dîvân*, 1555.**

6967 gazel, 30 kaside, 524 murabba, 62 muhammes, 12 müseddes, 5 müsebbâ, 5 müsemmen, 5 mütessa, 7 muaşşer, 23 müstezad, 2 tahmis, 422 müfred, 51 kıta ve 280 tarih kıtasından oluşur. Divandaki şiirlerde hikemî üslubun etkisi görülür. Hacimlidir.

- **Hayâlî, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 25 kaside, 8 musammat, 1 terkib-bend, 5 manzume, 688 gazel ve 33 kıta mevcuttur. Şairin tek eseri divanı olup söz konusu eseri kimin derlediği tartışmalıdır. Şiirlerinden hareketle divanını kendisinin tertip ettiğine dair görüşler olduğu gibi, Hayâlî'nin sağlığından sonra başkası tarafından tertip edildiğine dair görüşler de vardır. Rumeli Türkçesinin özellikleri görülen şiirlerinde gizli tasavvufi üslup vardır. Şiirleri hayâl-âmez olup şiirlerini anlamak, kavrayabilmek için Hayâlî'nin hayallerine, şairliğine aşina olmak gerekir.

- **Hecrî, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 142 gazel, 4 musammat ve 2 kıta mevcuttur. Şiirleri tezkireciler tarafından beğenilmiş, takdir edilmiştir. Şiirlerinde ayrılık, ayrılık acısı çok yoğundur.

- **Nev'î, *Münâzarâ-i Tûtî vü Zâg*, 1558.**

Papağan ve karganın karşılaştırıldığı alegorik mesnevidir. 441 beyitten oluşan eser, heceze bahrinin mef'ûlû mefâ'ilün fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. Ruh ve nefis, karga ve papağan üzerinden sembolize edilmiştir.

- **Pervâne Bey, *Mecmûa-i Nezâir*, 1560/61.**

Pervane Bey tarafından derlenen 520'den fazla şaire ait takriben 8000 adet şiiri içeren şiir mecmuasıdır. Şiirler alfabetik olarak sıralanmış olup sıralamada önce zemin şiir, ardından nazireler yazılmıştır. Diğer mecmualarla kıyaslandığında hacimlidir.

- **Gubârî, *Şebistân-ı Hayâl*, 1562.**

Acem şairi Fettâhî'nin Farsça yazdığı Şebistân-ı Hayâl'e nazire olarak yazılmıştır. Tasavvufî aşkı anlatır. 805 beyitten oluşan eser, seri bahrinden müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

- **Gelibolulu Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk*, 1562.**

3181 beyitten oluşan eser, remel bahrinin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün vezniyle yazılmıştır. Şehzâde Selim'e sunulmuştur. Nizâmî'nin yazdığı Mahzenü'l-esrâr'a ve Mahzenü'l-esrâr'a yazılan nazirelerle benzerlik gösterir. Eserin konusu aşktır.

- **Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, 1563.**

Ahdî, tezkiresinde çağdaşı olan şairleri anlatmıştır. Tezkirenin en önemli yanı, Bağdat ve çevresinde yaşamış ancak diğer tezkirelerde kendisine yer bulamamış 147 adet şaire ev sahipliği yapan tek kaynak olmasıdır.

Resim 6: Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ adlı eserinin ilk iki sayfası
(TSMK, Hazine, nr. 1303)

- **Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâyî*, 1565.**

Ahlak felsefesi üzerine yazılmıştır. Üç bölümden oluşur. İlk bölümde bireyin ahlakı ve erdeminden bahsedilir. İkinci bölümde aile ahlakı, aile içerisindeki terbiye ve usullerden bahsedilir. Üçüncü ve son bölümde ise devlet ve siyaset ahlakından bahseder.

- **Muhibbî, *Türkçe Dîvân*, t.y.**

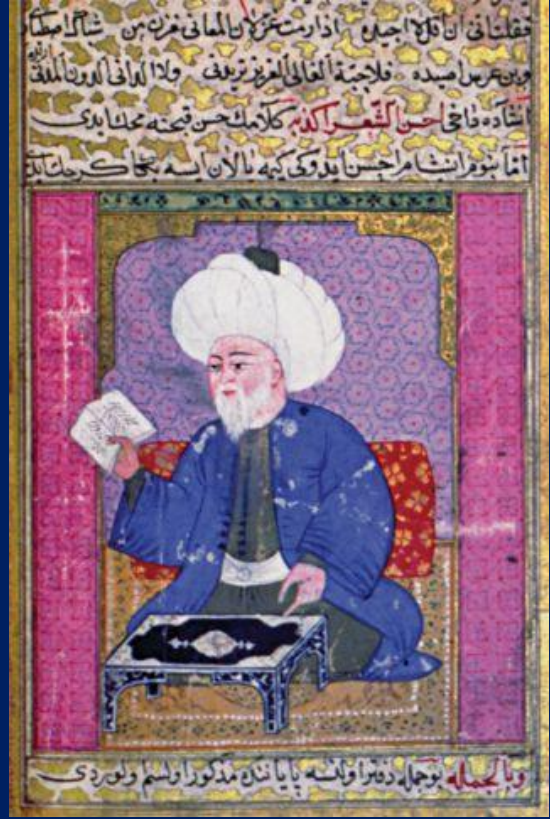
Eserde 2799 gazel, 1 elif-name, 1 terci-bend, 18 muhammes, 30 murabba, 5 nazm, 51 dördlük ve 217 beyit mevcuttur. Bazı şiirlerinde değer görmediğinden, kimsesizlikten, yalnızlıktan bahseder. Bazı şiirlerinde hamasi bir üslup görünmekle birlikte âşıkane, rindane, hikemi ve tasavvufi şiirler de söylemiştir.

- **Bekâyî, *Gül ü Bülbül*, 1565 (?), 1572 (?).**

Mesnevi tarzındadır. “Mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Dokuz yüz otuz beş beyittir, didaktik bir eserdir.

- **Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ, 1568.**

Türkçe yazılmış en başarılı tezkirelerden birisidir. Mukaddime ve şair biyografileri olarak iki bölüme ayrılan eser, 1. Murad devrinden eserin yazıldığı döneme kadar yaşamış 426 şaire ev sahipliği yapmaktadır. Şairlerin sosyal hayatlarına dair bilgiler vermesi, latifeleri nakletmesi, bazı mekanları tasvir etmesi ve şairlerin psikolojisine göre tahliller yapması yönüyle önem arz eder. Doğal, samimi bir üsluba sahip olan eser, ebcede göre tertip edilmesiyle de dikkat çekmiştir.

Resim 7: Âşık Çelebi'nin Meşâirü's-şuarâ'daki minyatürü (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 772, vr. 78^b)

- **Yakînî, Dîvân, t.y.**

Eserde 6 kaside, 3 tesdis, 201 gazel, 2 kıta ve 6 beyit mevcuttur. Şiirlerin bir tanesi hece vezniyle, geriye kalan diğer şiirler ise aruz vezniyle yazılmıştır.

- **Celîlî, Dîvân, t.y.**

Eserde 303 gazel, 6 kıta, 3 rubai, 7 matla, 3 müfred, 12 tarih, 8 muamma mevcuttur. Şairin divanında Farsça şiirler de bulunmaktadır.

- **Celîlî, *Hamse*, t.y.**

Hüsrev ü Şîrîn (1967 beyit), Leylâ vü Mecnûn (2116 beyit), Gül-i Sad-berg-i bî-hâr, Hecr-nâme (483 beyit) ve Mehek-nâme'den (87 beyit) oluşur.

- **Fevrî, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 37 kaside, 1 mesnevi, 16 murabba, 29 muhammes, 6 müseddes, 5 müsebba, 4 müsemmen, 1 mütessa, 5 muaşşer, 8 terkib-bend, 4 terci-bend, 759 gazel, 38 kıta, 14 nazm, 48 müfred mevcuttur. Şiirlerinde âşıkane-rindâne bir eda hakimdir.

- **Emrî, *Dîvân*, t.y.**

Şairin ölümünden sonra tertip edilen eserde 2 kaside, 581 gazel, 2 tahmis, 1 müstezad, 1 murabba, 1 muhammes, 1 müsemmen, 490 mukatta ve 4 tarih bulunmaktadır.

- **Şânî Mehmed Efendi, *Gülşen-i Efkâr*, 1574-1595.**

Eser, 1800 beyit olup aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şair, konunun işlendiği asıl bölümde önce cennet misali bir bahçeyi tavsif etmiş ve burada akl, ilm, hilm ve devlet arasında geçen münazarayı vermiştir.

- **Bâkî, *Hayâtu'l-kulûb Bi-rivâyâti Ebî Eyyûb*, 1579.**

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği hadislerin şerhidir. Sokullu Mehmed Paşa'ya hediye edilmiştir.

- **Bâkî, *Dîvân*, t.y.**

Kanuni Sultan Süleyman'ın isteğiyle, onun sağlığında tertip edilmiştir. Divanın tespit edilebilmiş 200 adet nüshası mevcuttur. Divanda 27 kaside, 9 musammat, 548 gazel, 21 kıta ve 31 matla mevcuttur. 16. yüzyılın bütün şaşıaası ve kudreti, Bâkî'nin şiirlerinde vücut bulmuştur.

- **Taşlıcalı Yahyâ, *Dîvân*, t.y.**

Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan eserde 34 kaside, 5 terci-bend, 4 terkib-bend, 1 taşir, 4 muaşşer, 3 müseddes, 3 muhammes, 25 murabba 3 tarih, 1 müstezat, 515 gazel

ve 20 kıta mevcuttur. Müretteptir. Divandaki kasideler gerek şairin üslubu gerekse teşbib bölümlerinin uzunluğuyla dikkat çeker.

- **Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, 1586.**

Hasan Çelebi'nin ağır ve secili bir dille yazdığı bu eser, 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış toplamda 640 şaire ev sahipliği yapmasının yanı sıra Hasan Çelebi'nin inşadaki yeteneğini de gösterir.

- **Gelibolulu Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, 1587.**

Hat ve kitap sanatları için önemli bir kaynaktır. Hat sanatının büyük üstatlarının yanı sıra Anadolu ve İran sahasındaki ünlü Türk ve Acem hattatlardan bahseder.

- **Vusûlî, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 189 gazel, 5 tarih, 2 kıta, 1 nazım, 1 rubai, 6 müfred mevcuttur. Tespit edilmiş nüshası mürettep değildir.

- **Beyânî, *Beyânî Tezkiresi*, 1592.**

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin yazdığı Tezkiretü's-şuarâ'nın özeti niteliğindedir. Sade, anlaşılır, açık dil ve üslup kullanmıştır. Çok önemli bir tezkire değildir.

- **Emîrî, *Sıfâtü'l-âşıkîn*, 1592.**

Hilâlî-i Çağatâyî'nin aynı isimle kaleme aldığı tasavvufî-ahlakî eserin manzum tercümesidir. Hezec bahrinden mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbıyla yazılan eser, 1799 beyitten oluşur. Birebir tercüme olmayan eserde Emrî'nin inisiyatif alıp yaptığı değişiklikler ve ilaveler vardır.

- **Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 1592-1598.**

İçerisinde şair tezkiresi de barındıran genel tarih kitabıdır. Eser dört bölümden oluşur: 1. Hz. Âdem ile Hz. Yusuf arası peygamberler tarihi 2. Hz. İsa ile Hz. Muhammed arası peygamberler tarihi, ilk sahabeler ve yedinci yüzyılın önemli şahsiyetleri, on iki imamın hayatı ve İran hanedanları tarihi 3. Emevî ve Abbasî hanedanları tarihi 4. 1596 yılına kadar Osmanlı Tarihi. Gelibolulu Âlî, eserin tezkire kısmında ise kendisinden önce yazılan tezkirelerde gördüğü yanlışlıkları düzeltmiştir.

- **Cinânî, *Cilâü'l-kulûb*, 1594.**

3316 beyitten oluşan eser, Taşlıcalı Yahya'nın Kitâb-ı Usûl isimli mesnevisine nazire olarak yazılmış ahlaki mesnevidir. Müttekârib bahrinden fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl vezniyle yazılmıştır.

- **Cinânî, *Riyâzü'l-cinân*, t.y.**

3300 beyitten oluşan ahlaki, didaktik eserdir. 3. Murat'a sunulmuştur. Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr isimli eserine naziredir.

- **Niğdeli Visâlî, *Kıyâfet-nâme*, 1595.**

Sultan III. Mehmed'e sunulmak üzere kaleme alınan mesnevide vücudun bazı bölümleriyle ilgili hükümler verilmiştir. Yaklaşık 1000 beyitlik eser, aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmıştır.

- **Nev'î, *Dîvân*, t.y.**

Eserde 58 kaside, 1 tarih, 1 mesnevi, 4 terki-bend, 4 terci-bend, 1 müsemmen, 1 tesdis, 2 tahmis, 1 muhammes, 4 murabba, 559 gazel, 82 mukatta, 11 rubai ve 17 müfred mevcuttur. Eserde Farsça 2 kaside, 1 tahmis ve 2 gazel de bulunmaktadır. Şiirlerde atasözü ve deyimleri kullanan Nev'î, aruzu da başarıyla kullanan şairlerdendir.

- **Hâkânî, *Hilye-i Saâdet*, t.y.**

Türk edebiyatında tespit edilen ilk hilyedir. Hz. Muhammed'in ruh ve beden güzelliklerinden bahseder. Bu konuda öncü eser olmuş, Hz. Muhammed'in vücudu ve sıfatlarını anlatan eser yazımı olan hilye geleneğini başlatmıştır.

- **Garîbî, *Tezkire-i Mecâlis-i Şuarâ-yı Rûm*, t.y.**

Anadolu sahasında yazılmış ilk tezkirelerdendir. 54 şaire ev sahipliği yapan eser, Mevleviler hakkında bilgi veren ilk tezkiredir. Garîbî'nin bu tezkireyi yazmasındaki sebep Türk şairlerin unutulma ihtimaline karşı duyduğu endişedir. Tezkirenin tertibinde herhangi bir sıra gözetilmemiş, şairler tamamen şahsî tercihlere göre sıralandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Doğan Averbek, G. (2020). *Bitlisli Şükrî Dîvânı*. DBY Yayınları.

Güleç, İ., vd. (2019). *Gönül Erlerinin Vasıfları: Emirî'nin Sıfâtü'l-Âşıkîn Tercümesi*. Büyüyenay Yayınları.

Şentürk, A. A., Kartal, A. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (13. Baskı). Dergâh Yayınları.

Taşkın, G., vd. (2022). *Gönüllerin Dirliği: Ebu Eyyub El-Ensârî'nin Hadis Rivayetleri (Hayâtü'l-Kulûb Bi-Rivâyâti Ebî Eyyûb)* (B. Ayçiçeği, Ed.). Ötüken Neşriyat.

Zülfe, Ö. (2018). *Fuzûlî Beng ü Bâde: İnceleme, Tenkitli Metin, Çeviri, Açıklamalar, Seçme Sözlük, Dizin, Tıpkıbasım*. Harvard University Press.

Çevrimiçi Kaynaklar:

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuzuli> [Resim 1: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/camiun-nezair> [Resim 2: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/revani> [Resim 3: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-5: <https://islamansiklopedisi.org.tr/edirneli-nazmi> [Resim 4: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-6: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ishak-celebi-kiliccizade> [Resim 5: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-7: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehi-bey> [Resim 6: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-8: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahdi> [Resim 7: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-9: <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-celebi> [Resim 8: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-10: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü].

URL-11: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü].

17. YÜZYIL

- **Ganîzâde Mehmed Nâdirî, *Divan*, t.y.**

Nâdirî'nin şiirlerinin bulunduğu eserdir. Mukaddimeyle birlikte eserde 1 mirâciye, 1 naat, 37 kaside, 1 terciibent, 4 müseddes, 3 tahmis, 121 gazel, 9 tarih, 21 kıta ve 32 rubai bulunmaktadır. Eserde ağır ve secili bir üslup görülmekte, bazı beyitlerde Sebk-i Hindî etkisi hissedilmektedir. Şiirlerde dönemin sosyal yaşam unsurları yer bulmuştur.

- **Ganîzâde Mehmed Nâdirî, *Şehnâme*, 1618-1622.**

Eser, 1956 beyitlik bir mesnevidir. II. Osman'ın emriyle yazılmıştır. Eserde, I. Ahmed'in son dönemiyle II. Osman devrinde yaşanan önemli olaylar anlatılmıştır. Özellikle İran Savaşları'na, II. Osman'ın bizzat katıldığı Hotin Muhaberesi'ne ve bu savaş dönüşü doğan oğlu için yapılan eğlencelere yer verilmiştir.

- **Nef'î, *Türkçe Divan*, t.y.**

Nef'î'nin Türkçe şiirlerini ihtiva eden eseri, şair hayattayken kendisi tertip etmiştir. Eserde daha çok kaside bulunmaktadır. Bunlar, şairin sanatına şahit olduğu padişahlara, devlet yetkililerine ve din adamlarına çeşitli sebeplerle sunduğu kasidelerdir ve şair, kasidelerdeki üslubunda çok başarılıdır. Gazel sayısının alışılmışın dışında az olmasını şair, "az fakat öz" söyleme tavrıyla açıklar. Eserde sınırlı sayıda kıta-i kebire, mesnevi, çok bentli ve tek bentli nazım şekilleri de bulunmaktadır.

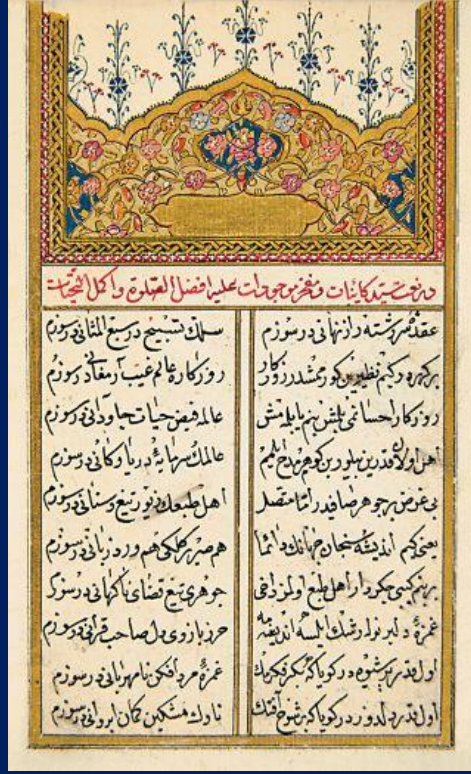
- **Nef'î, *Sihâm-ı Kazâ*, t.y.**

Nef'î'nin hicivlerinin yer aldığı mecmuadır ve Türk edebiyatında yergi üslubu taşıyan en meşhur eserdir. Mecmuanın ne zaman düzenlendiği bilinmemekle birlikte eserde ince hayallerle dolu, sanatlı manzumelerin yanında kaba sözler, kötü ithamlar, küfür gibi ifadeler de yer almaktadır. Eser, nüktedan bir zihnin ürünüdür. Şair eserinde yönetici bürokrat, bilim insanı gibi dönemin pek çok önemli insanını yerer.

- **Nev'îzâde Atâî, *Divan*, t.y.**

Atâî'nin şiirlerinin bulunduğu eser, Şeyhülislam Yahyâ Efendi'ye ithaf edilmiştir. Eserde 1 mensur dibace, 1 mirâciye, 31 kaside, 303 gazel, 2 mersiye, 4 muhammes, 4

müseddes, 1 muaşşer, 50 kıta, 13 rubai, 28 tarih ve 70 beyit bulunmaktadır. Şiirlerin dili ağır olmakla birlikte şiirlerde Fuzûlî, Nev'î ve Bâkî'nin etkisi görülmektedir.

Resim 1: Nef'î divanının ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 421)

- **Nev'îzâde Atâî, *Hamse*, t.y.**

Hamse; Âlemnümâ (Sâkinâme), Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft Hân ve Hilyetü'l-efkâr isimli beş mesneviden oluşturmaktadır. Eserde alışılmış meselelerden ziyade yeni konular işlenmiş; mahallî hayata, halkın yaşam tarzına, İstanbul'un farklı manzara ve güzelliklerine de yer verilmiştir. Hikâyelerde bazen gerçek olaylardan da bahsedilmiştir. Yerel unsurlar aracılığıyla İran mesnevi geleneğinin etkisinden uzaklaşmaya çalışılmıştır.

- **Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmlleti's-Şekâik*, 1634.**

Eser, *Zeyl-i Şekâik* veya *Zeyl-i Atâî* adlarıyla da bilinmektedir. Bu mensur eser, Taşköprizâde'nin eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye isimli eserinin 1558-1634 yıllarını içeren Türkçe zeylidir. Eserde söz konusu yıllar arasında yetişen şeyhler, ilim adamları ve şairler hakkında bilgi verilmiştir.

- **Şeyhülislam Yahyâ, *Dîvân*, 1635 ?.**

Şeyhülislam Yahyâ'nın şiirlerinin bulunduğu eser, sade ve yalın bir dille yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalardan kaçınılan ve İstanbul Türkçesi ile kaleme alınan eserde birçok Türkçe deyim ve atasözüne de yer verilmiştir. Hasan Kavrak tarafından hazırlanan eserin karşılaştırmalı metninde, 1 naat, 6 kaside, 1 sâkînâme, 1 tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıta, 4 rubai, 16 nazım ve 64 beyit bulunmaktadır.

- **Şeyhülislam Bahâî. *Dîvân*, t.y.**

Bahâî'nin şiirlerinin yer aldığı eserin tenkitli metninde 6 kaside, 42 gazel, 2 mesnevi, 1 tarih, 8 kıta, 21 rubai ve 1 beyit bulunmaktadır. Eserde yer alan tüm şiirler din dışı konulara sahiptir. Gazellerinde aşk, sevgi, sevgili, ayrılık, özlem, hayat, tabiat ve toplum olayları gibi meselelerle karşılaşmak mümkündür. Üslup bakımından titiz olduğu, az ve öz yazmayı tercih ettiği söylenebilir.

- **Nâilî, *Dîvân*, t.y.**

Nâilî'nin şiirlerinin yer aldığı eseri şair bizzat kendisi tertip etmiştir. Halûk İpekten tarafından hazırlanan karşılaştırmalı metne göre eserde 37 kaside, terciibent şeklinde yazılmış 1 mersiye, 1 terkiibent, 4 müseddes, 1 tahmis, 390 gazel, 1 müstezat, 18 kıta, sekiz rubai, 5 müfret, 11 şarkı ve 6 tarih bulunmaktadır.

- **Fehîm-i Kadîm, *Divan*, t.y.**

Eserde 293 gazel; 17 kaside; biri terciibent, üçü terkiibent, biri tazmin olmak üzere 5 musammat; 16 kıta; 56 rubai ile Farsça 3 gazel, 2 kıta ve 3 rubai bulunur. Eserdeki 56. rubai, müstezat rubainin Türk edebiyatında az bulunur örneklerindendir. *Divan*'ın otuzdan fazla nüshası İstanbul kütüphanelerinde yer almaktadır. Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm'in hayatını da ele alarak *Divan*'ın tenkitli metnini doktora çalışması olarak hazırlamıştır.

- **Fehîm-i Kadîm, *Şehrengiz*, t.y.**

Eserin mesnevi kısımları aruzun fei'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 4 rubai, 116 mesnevi beyti, ardından başka bir rubai bulunur. Daha sonra sırasıyla kendisi de dâhil olmak üzere başkaları hakkında yazdığı genellikle beşer mesnevi beytinden meydana gelen 104 beyit, 1 gazel, 18 beyitlik bir hatime, 1 kıta, 2 gazel yer almaktadır.

- **İsmetî, *Dîvân*, t.y.**

Dîvân'ın tamamı 701 beyittir. Birçok nüshası bulunan eserin dokuz nüshasının karşılaştırılmasıyla Halûk İpek'ten tarafından hazırlanan çalışmaya göre eserde 1 münacat, 2 naat, 2 methiye, 2 tarih, 3'ü eksik 116 gazel, 1 kıta, 3 rubai, 12 müfret bulunmaktadır.

- **Vecdî, *Dîvân*, t.y.**

Vecdî'nin bilinen tek eseridir. *Divan*, yaklaşık 550 beyitten oluşmaktadır ve eserin yaklaşık 40 nüshası bulunmaktadır. Yayımlanmış tenkitli metinlere göre eserde 1 kaside, 1 müseddes, 2'si müzeyyel 4'ü nâ-tamâm olmak üzere 75 gazel, 10 kıta, 7 rubai, 5 müfret, 20 muamma bulunmaktadır.

- **Nedîm-i Kadîm, *Dîvân*, t.y.**

Eser, Nedîm-i Kadîm'in 500 beyit civarındaki şiirlerini içeren tek eseridir. Eserin çeşitli mecmualar içinde yedi nüshası tespit edilmiştir. Eserin tenkitli metni Osman Horata tarafından hazırlanmıştır. Tenkitli metne göre *Divan*'da 4 kaside, 3 kıt'a-i kebîre, 34 gazel, 7 rubai, 1 kıta, 14 matla, 2 muamma ve 2 mektup bulunmaktadır. Kasidelerin sonunda yer alan kıta ile iki matla ve iki muamma Farsçadır.

- **Nâbî, *Surnâme*, 1675.**

Eser, mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. IV. Mehmed'in emri üzerine yazılan eserde, Şehzade Mustafa ve Ahmed'in Edirne'de tertip edilen sünnetleri anlatılmaktadır. Eser Agâh Sırrı Levend tarafından bulunmuş ve 1944 yılında neşredilmiştir. 587 beyitten oluşmaktadır. Aruzun fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

- **Nâbî, *Tuhfetü'l-Haremeyn*, 1682.**

Nâbî, Musahib Mustafa Paşa'nın vesilesiyle hacca gidişinden beş yıl sonra yazdığı eserde hac yolcuğunu ayrıntılı olarak anlatmıştır. İstanbul'dan çıkılan yolculukta Eskişehir, Konya, Adana, Urfa, Halep, Şam, Kahire güzergâhı takip edilmiştir. Eserde Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler de bulunmaktadır. Mahmut Karakaş, Menderes Coşkun, M. Muhsin Kalkışım gibi isimler söz konusu eser ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

- **Nâbî, *Fetihnâme-i Kamanîçe*, t.y.**

Nâbî'nin bilinen ilk eseridir. Eserde Kamanîçe zaferi anlatılmaktadır. Eserde IV. Mehmed'in Lehistan'a (Polonya) yaptığı sefer ayrıntılı bir biçimde, manzum ve mensur olarak kaleme alınmıştır. Nâbî bu sefere Musahip Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olarak katılmıştır. Musahip Mustafa Paşa'nın, bu fetih üzerine iki tarih manzumesi bulunan Nâbî'den bir de fetihname yazmasını istemesiyle söz konusu eser ortaya çıkmıştır. Eser ile ilgili Hüseyin Yüksel tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

- **Nâbî, *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, t.y.**

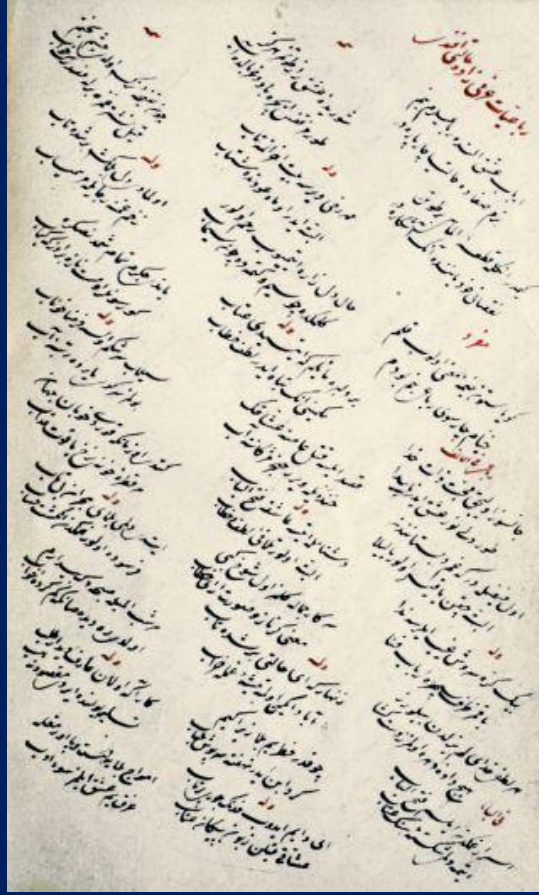
Nâbî, Veysî'nin yarım bıraktığı eseri *Siyer'i (Dürret'üt-tâc)* tamamlamak için iki zeyil kaleme almıştır. İlk zeyil, Bedir Gazve'sinden Benî Kaynuka' Gazvesi'ne; ikinci zeyil ise Kaynuka'dan Mekke'nin fethine kadar meydana gelen olaylardan oluşmaktadır. 1684'te yazılmaya başlanan eserin hangi tarihte tamamlandığı bilinmemektedir. İkinci zeyil, birinci zeyle göre daha sade bir üsluba sahiptir.

- **Hâletî, *Divan*, t.y.**

Hâletî'nin şiirlerini içeren eser, bilindiği kadarıyla 1603 yılından önce Sultan III. Mehmet adına tertip edilmiştir. Bayram Ali Kaya tarafından hazırlanan tenkitli neşre göre oldukça hacimli olan bu eser, 2 manzum arz-ı hâl, 1 tevhit, 1 münacat, 1 naat, 1 miraciyye, 1 çehâr-yâr-ı güzîn methiyesi, 1 Ebâ Eyyûb el-Ensârî methiyesi, 1 Sultan Mehmed-i Sâlis methiyesi, 41 kaside, biri terakibibent nazım şekliyle olmak üzere 2 mersiye, tamamı mütekerrir olmak üzere 8 müseddes, 1 tahmin, 141 kıta, 16 tarih, 895 gazel ve 601 matla ve müfretten meydana gelmektedir.

- **Hâletî, *Rubâiyyât*, t.y.**

Şiirlerinden çok rubailerıyla tanınan Hâletî'nin şöhret kazandığı eseridir. Şairin rubailerinde geleneksel anlayışa uygun bir şekilde akıl, arif, bela, fena, gönül kalp gibi kavram ve unsurlarla birlikte aşk-sevgili, âşık, rakip, peygamber, padişah, hüzn, karamsarlık vb. konuları işlediği görülmektedir. Hâletî'nin hayata ve insanlara yaklaşımında güçlü bir tasavvuf kültürünün etkisi vardır. Rubailerinin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte Halûk İpekten, sayısının 900-1000 civarında olabileceğini belirtmiştir.

Resim 2: Azmîzâde Mustafa
Hâletî'nin Rubâiyyât adlı eserinin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 806/19)

- **Hâletî, *Hadd-i Mestân*, 1606 sonrası.**

Eser, dönemin sadrazamı Derviş Paşa için kaleme alınmış bir hicviyedir. Eser, aruzun mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün kalıbı ve kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. 80 beyitten meydana gelmektedir. Şairin edebî kişiliğinin aksine eserde, ağır hakaret ve ithamlar içeren saldırgan bir üslup görülmektedir. Kasideye, Türk hicvinin en önemli isimlerinden Nefî bir nazire kaleme almış; *Hadd-i Mestân*'ın Derviş Paşa değil de Gürcü Mehmed Paşa için yazıldığını ima etmiştir.

- **Aziz Mahmûd Hudâyî, *Necâtü'l-garîk*, t.y.**

Aruzun “mefâ'ilün mefâ'ilün feûlün” kalıbıyla yazılan eser, 324 beyitten oluşmaktadır. Eserde bazı din büyüklerinden kıssa ve sözler nakledilmiş, bazı ayet ve hadisler üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserde sultanlara, âlimlere ve müritlere bazı nasihatler de verilmiştir.

- **Azmî-zâde Hâletî, *Mihr ü Mâh*, t.y.**

Azmîzâde bu eseri, babası Azmî Efendi'nin *Assâr-ı Tebrîzî* adıyla tanınan Şemseddin Muhammed'den çevirmeye başladığı *Mihr ü Müşterî* veya *Mühr ü Meh* adını taşıyan mesnevisini tamamlamak üzere kaleme almış, ancak kendisi de 500 beyitten fazla çeviremediği için eser yine eksik kalmıştır.

- **Azmî-zâde Hâletî, *Sâkî-nâme*, t.y.**

Aruzun “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılmış, 520 beyitlik tasavvufi aşk konulu mesnevidir.

- **Hâkî Mustafâ Üsküdârî, *Menâzimü'l-cevâhir*, t.y.**

405 beyitlik Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüktür. Bir mukaddime, 29 kıt'a ve bir hâtimeden oluşmaktadır.

- **Nev'i-zâde Atâî, *Hamse*, t.y.**

Şair bu eserlerinde çok kullanılmış konular yerine yeni konuları ele almıştır. Yer yer mahallî hayatı, halkın yaşayış ve törelerini dile getirmiş, özellikle İstanbul'un değişik manzaraları ve güzelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır; hatta hikâyeler içinde bazı gerçek olayları dahi anlatmıştır. Böylece mesnevilerine yerli unsurlar katarak İran mesnevi geleneğinden kurtulmayı denemiştir. Atâî'nin hamsesini oluşturan beş mesnevi şunlardır: I. Âlemnümâ (*Sâkînâme*). II. Nefhatü'l-ezhâr. III. Sohbetü'l-ebkâr. IV. Heft Hân. V. Hilyetü'l-efkâr.

- **Riyâzî, *Sâkî-nâme*, 1603-1609.**

1054 beyitten oluşan ve aruzun “mefûlü mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılan eser, bu asırda yapılan bir eğlence meclisini anlatmış ve canlı bir hayat tasviri yapmıştır.

Resim 3: Riyâzî'nin Sâkînâme adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3820)

- **Muslihiddin Vahyî-i Şa'bânî, *Mî'râcû'l-Beyân*, 1605-1606.**

Aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılan 413 beyitlik mesnevidir. Sufilerin seyr-i sülûk çıkarırken yaşadıkları hâli özlü bir şekilde anlatır.

- **Riyâzî, *Riyâzü's-şu'arâ*, 1609.**

Riyâzü's-şu'arâ, biyografi ağırlıklı tezkirelerle antoloji niteliğindeki tezkireler arasındaki geçiş dönemi eserlerindendir. Tezkiresini 1609'da tamamlayarak Sultan I. Ahmed'e ithaf eden Riyâzî, kendisinden önce yazılmış olan tezkirelerden de istifade etmiştir. 1586'da yazılan *Hasan Çelebi Tezkiresi*'nden sonra yetişen şairleri ise kendi topladığı bilgilerle yazmıştır. Eser bir önsöz ve “ravza” adı verilen iki bölümden oluşur. Toplam 424 şairin hayatı hakkında kısa bilgiler verilmiş, bu şairlerin şiirinden seçilen örneklerle ise geniş yer verilmiştir. Tezkirenin en önemli özelliği, hemen bütün şairlerin ölüm tarihlerinin verilmesidir. Sade bir dille kaleme alınan eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunur.

- **Sâdikî-i Kitâbdâr, *Mecma'u'l-havâs*, t.y.**

Çağatay Türkçesiyle yazılan tezkirenin elimizdeki en eski nüshası 1607-08 tarihlidir. Afşar Türklerinden olan Sâdikî-i Kitâbdâr, bu dönemde Anadolu dışında tezkire yazan ikinci kişidir. Şâh II. İsmail devrinin başından yazıldığı dönemin sonuna kadarki süreçte yaşamış İran ve Türk asıllı şairleri kapsar. Müellif eseri, Câmi'nin *Bahâristân*'ının, Ali Şîr Nevâî'nin *Tuhfe-i Sâmî*'sinin silsilenin bozulmayıp devam etmesi için kaleme almıştır.

Mecma'u'l-havâs, bir önsöz, sekiz mecma'a (tabaka) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Sâdıķî, eserinde Orta Asyalı Türk şairlerin yanında Anadolu şairlere de yer vermiştir. Eserin toplam sekiz nüshası bulunur.

- **Fehîm, *İstanbul Şehrengizi*, t.y.**

Mesnevi kısımları aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazılan *İstanbul Şehrengiz*'i dört rubâî, 116 mesnevi beyti, ardından başka bir rubâî; sonda müellifin kendisi dâhil olmak üzere çeşitli kişiler hakkında yazdığı genellikle beşer mesnevi beytinden ibaret yirmi parçadan meydana gelen 104 beyit, beş beyitlik bir gazel, mesnevi tarzında on sekiz beyitlik bir hâtıme, beş beyitlik bir kıta, beş beyitlik bir gazel, ayrıca yedi beyitlik bir başka gazel olmak üzere tertip edilmiştir.

- **Ali bin Bâlî, *el-ikdû'l-manzûm fî Zikri Efâdılı'r-Rûm*, t.y.**

Taşköprü-zâde'nin *Eş-Şakaiku'n-nu'mâniyye fî Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* adlı eserine yazılmış Arapça zeyildir. Eserde 1558'den III. Murad dönemine kadar yetişen âlim ve şeyhlerin biyografisi hakkında bilgiler yer alır.

- **Kaf-zâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, 1621.**

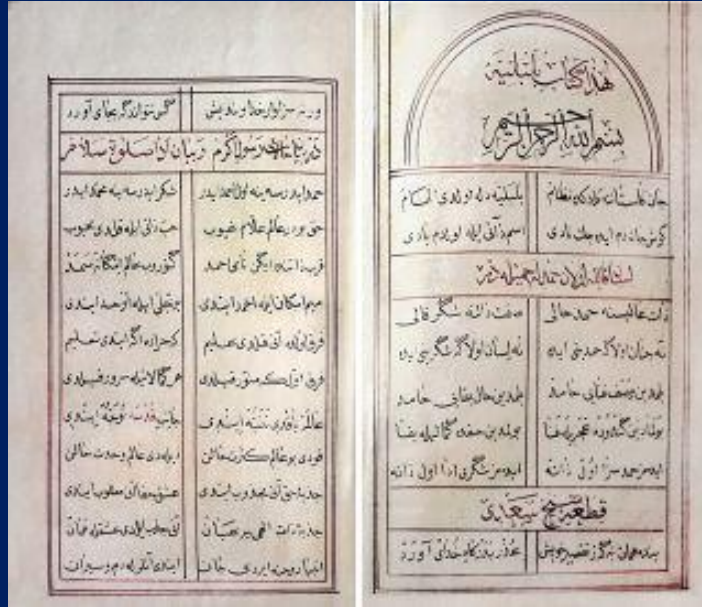
Zübdetü'l-eş'âr antoloji niteliğindeki ilk tezkiredir. Eserde XV. asrın ortalarından 1621 yılına kadar yaşamış, 14'ü kadın, 515 şair alfabetik olarak verilmiştir. Bu şairlerden 57 tanesi sadece *Zübdetü'l-eş'âr*'da geçmektedir. Fâizî, şairlerin hayatı hakkındaki bilgileri kısa tutmuş, şiirlerinden ise bolca örnek vermiştir. Çok sayıda nüshası günümüze ulaşmış tezkirenin üç zeyli bulunur.

- **Yümnî, *Yümnî Tezkiresi*, 1622.**

Kaf-zâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresinin zeylidir. *Zübdetü'l-eş'âr*'ın sona erdiği 1621'den itibaren devam eden tezkire, müellifin 1622'de ölümüyle yarım kalmıştır. Yümnî çağdaşı olan 29 şaire kısaca değinmiş, bu şairlerin şiirlerinden örneklere tezkiresinde yer vermiştir. Tezkirede yer alan şairlerden 11 tanesi hakkında başka bir kaynakta bilgi yoktur. Eserin müsveddeleri Ali Emîrî tarafından sonuna Şeyhî'de geçen Yümnî ile ilgili bilgi de eklenerek kitap hâline getirilmiştir.

- **Kastamonulu Ömer Fuâdî, *Bülbüliyye*, 1623.**

Ferîdüddin Attâr'ın *Bülbül-nâme* adlı eserinin genişletilmiş tercümesidir. Aruzun “mefâîlün mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılan eserin aslı 333, genişletilmiş hâli 2150 beyittir.

Resim 4: Ömer Fuâdî'nin *Bülbüliyye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1664)

- **Cevrî, *Divan*, t.y.**

Eserin 38 yazma nüshası tespit edilmiştir. Eserde 84 kaside, 5 terkiibent, 2 terciibent, 272 gazel, 5 matla, ikisi Farsça olmak üzere 123 tarih, otuz yedisi Farsça olmak üzere 40 rubai, 7 tahmis ve 8 tesdis bulunmaktadır. Hüseyin Ayan, söz konusu eseri Cevrî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgileri de içeren bir girişle birlikte neşretmiştir.

- **Cevrî, *Selîm-nâme*, 1627.**

Şükrî-yi Bitlisî'nin Koçi Bey'in takrirleri çerçevesinde 1523 yazdığı aynı adlı mesnevinin yeniden telif edilmiş şeklidir. Eserde Yavuz Sultan Selim'in menkıbeleşmiş şahsiyeti ve kahramanlıkları anlatılmaktadır.

- **Selanikli Es'ad, *Sâkî-nâme*, 1629-1634.**

115 beyitlik tasavvuf konulu mesnevidir.

- **Hasan Bey-zâde Ahmed, *Târih*, 1629.**

Hasan Bey-zâde Ahmed eseriyle Solak-zâde ve Naîmâ'ya kaynaklık etmiştir. Eser, iki ciltten meydana gelir, *Telhîs-i Tâcü't-tevârîh* adlı ilk cilt Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârîh* eserinin özeti mahiyetindedir. *Zeyl-i Tâcü't-tevârîh* adlı ikinci cildinde müellif, Kanûnî Sultan Süleyman'dan IV. Murad devrine kadar olan hâdiseleri kendim müşahedelerine dayanarak ele alır.

- **Cevrî, *Hilye-i Çihâryâr-ı Güzîn*, 1630.**

Cevrî'nin en meşhur eserlerinden biridir. 145 beyitlik bir mesnevidir. Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında yazılan bir giriş ve bir naat yer alır. Daha sonra her halifenin hilyesi Arapça yazılmış, ardından bu bilgiler şerh edilerek nazma çekilmiştir. Eserin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.

- **Muhyiddin Kâdirî, *Nasîhat-nâme*, 1630.**

Eser, farklı nazım şekillerinden oluşmaktadır. Dinî ve tasavvufi bir öğüt kitabı olan eserde 75 beyitlik bir mesnevi ve Abdülkadir-i Geylani için bir methiye bulunmaktadır.

- **Gencî Pir Mehmed, *Genc-i Leâl*, 1631.**

Manzum sözlüktür. İki bölümden oluşan sözlüğün ilk bölümü Arapça-Türkçe, ikinci bölümü Farsça-Türkçedir.

- **Nev'î-zâde Atâ'î, *Hadâiku'l-hakâyık fî Tekmiletî's-şakâyık*, 1634.**

Taşköprizâde'nin eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye eserinin 1558-1634 yıllarını kapsayan Türkçe zeylidir. Atâ'î eserini Mecdî'nin çevirisi ile kendisinden önce yapılan zeyilleri göz önüne alarak hazırlamıştır. Atâ'î, Taşköprî-zâde'nin tertibine uyarak her padişah dönemine bir tabaka ayırmış, 1634-35 tarihine kadar yetişen 1000 civarında âlim ve şeyhin biyografisine eserinde yer vermiştir. Atâ'î'nin her padişah dönemindeki tarihî olaylara da kısaca yer vermesi, eserini Mecdî'ninkinden ayırır.

- **Cevrî, *Melhame*, 1635.**

Cevrî'nin çok tanınmış eserlerinden biri olan bu mesnevi, Yazıcı Sâlih'in 1408 yılında yazdığı Şemsiyye'nin 1635'te yeniden kaleme alınmasından meydana gelmiştir. *Melhame*, 4788 beyit olan aslından daha küçük olup 3617 beyittir.

- **Fedâyî Dede, *Mantıku't-Tayr Tercümesi*, 1635.**

Ferîdüddin Attâr'ın aynı adlı eserinin tercümesidir. Aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmış 4609 beyitten oluşmaktadır. Eserin aslında olmayan “Hikâyet-i İskender-i Zülkarneyn” bölümü Fedâyî Dede tarafından eklenmiştir.

- **Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Gülşen-i Niyâz*, 1636.**

Dinî bir nasihat kitabı olan eser, aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şair, başından geçen bir olay anlatmış ve sonrasında tevekkül, sabır, kanaat, cimrilik, tevazu, kıskançlık, kin ve günah konusunda öğütler vermiştir.

- **İbrahim Peçevî, *Peçevî Tarihi*, 1639.**

Eser, 1520 tarihinden 1639 yılına kadar meydana gelen olayları kapsamaktadır. Anne tarafından Sokullu ailesine mensup olan Peçevî, eserini yazarken kendisinden önce yazılmış Osmanlı tarihlerinden, yaşlı gaziler ve devlet büyüklerinin anılarından, Macar tarihlerinden istifade etmiştir. Batı kaynaklarından yararlanan ilk çalışma niteliğine sahiptir. Yazar, ayrıca döneminde vuku bulan hâdiseleri kendi şahitliğine göre yazmıştır.

- **Rızâ, *Tezkire-i Rızâ*, 1640.**

Dönemin padişahı Sultan İbrahim'e sunulan eser, 1591-1640 yılları arasında ölmüş olan şairler hakkında bilgiler içermektedir. *Tezkire-i Rızâ*, kısa bir önsöz ile iki bölümden oluşur. Birinci bölümde dokuz şair padişaha, ikinci bölümde 1591-1640 yılları arasında yaşayan 257 şaire yer verilmiştir. Tezkirenin bilinen beş nüshası vardır.

- **Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ebrâr*, 1646.**

Genel bir dünya tarihi olan eser, Sultan İbrahim'e ithaf edilmiştir. Yaratılıştan 1646 yılına kadar gelir. *Ravzatü'l-ebrâr* dört bölümden meydana gelmektedir. Sadece dördüncü bölüm Osmanlı tarihiyle ilgilidir.

- **Cevrî, *Aynü'l-füyûz*, 1647.**

Eser, Yusuf Sîneçâk Dede'nin *Mesnevî*'den bir mana bütünlüğü içinde seçtiği 366 beyitten oluşan *Cezîre-i Mesnevî* adlı eserinin şerhidir. Abdülmecid Sivâsî, İlmî Dede ve Şeyh Galib gibi şair ve bilginler tarafından şerhi yapılan eseri Cevrî de her beyte beş Türkçe beyit ilave ederek hazırlamıştır. Beş beyitlik şerhin ilk beyti tercüme, kalan dört beyit ise açıklama niteliğindedir. Eser Sofu Mehmed Paşa'ya sunulmuştur.

- **Cevrî, *Nazm-ı Niyâz*, 1648.**

Ayların özelliklerinden bahseden bu mesnevi yaklaşık 200 beyitten meydana gelir. Eserin adı ebced hesabıyla yazılış tarihi olan 1058'i (1648) göstermektedir.

- **Baldır-zâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ (Vefeyât)*, 1649.**

Biyografi türündeki bu eserde, Bursa'da gömülü 256 velinin hayatı anlatılmaktadır. Biyografiler alfabetik olarak yazılmıştır.

- **Sîmkeşzâde Feyzî, *Mi'râc-nâme-i Resûl-i Ekrem*, 1649.**

Aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmıştır. Şairin şeyhinin miraç olayı hakkında verdiği bilgilerin nazma geçirilmiş şeklidir.

- **Sîmkeş-zâde Feyzî, *Gamze vü Dil*, 1654-1655.**

Aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan 2241 beyitlik bir mesnevidir. Eser, baştan sona tasavvufi fikirler, telmihler ve Halvetî tarikatının adabını içermesi bakımından bu tarikat için önemli bir kaynaktır.

- **Neşâtî, *Dîvân*, t.y.**

Dîvân, Neşâtî'nin şiirlerini içermesi ve edebî kişiliğini yansıtmaları bakımından önemlidir. Eser ilk defa 1933 yılında Sadettin Nüzhet (Ergun) tarafından yayımlanmış; eserin tenkitli neşri ise Mahmut Kaplan tarafından 1996'da hazırlanmıştır. Bu neşre göre eserde 27 kaside, 137 gazeli 1 murabba, 1 tahmis, 15 rubai, 4 tarih, 2 kıta ve 3 matla yer almaktadır.

- **Neşâtî, *Edirne Şehrengizi*, t.y.**

Neşâtî, eksik olduğu izlenimini veren 144 beyitlik bu mesnevisinde yerel tasvirlerle yer vermemiş, kaleme hitap ettikten sonra on dört güzelin methine geçmiş, "N'ola olsa bu nazm-ı şehrengîz / Medh-i Bayram ile neşât-âmîz" diyerek eserini bir bakıma bu şahıs için kaleme aldığını ifade etmiştir.

- **Neşâtî, *Hilye-i Enbiyâ*, t.y.**

Aruzun "feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla yazılan 187 beyitlik mesnevidir. Bu kısa mesnevide bazı peygamberlerin dış görünüşleri anlatılmıştır.

- **Kâtib Çelebi, *Türkçe Fezleke*, 1657.**

1591'den 1654-55 tarihine kadar geçen tarihî olaylara yer verilmiştir. Yıllara göre tertip edilen eserde, her yılın sonunda o yıl ölen devlet adamlarıyla bilgin, şair, şeyh ve başka kimselerin hayatları ve eserlerinden kısaca bahsedilmiştir.

- **Edirneli Güftî, *Teşrifâtü's-şu'ârâ*, 1658-1660.**

Türk edebiyatının ilk manzum tezkiresidir. Eser özellikle şairlerin yaradılışları ile psikolojilerini vermesi bakımından ilginçtir.

- **Edirneli Güftî, *Hilye-i Aşere-i Mübeşşere*, t.y.**

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile cennetle müjdelenen on sahabenin hayatı hakkında hikâyelere yer verilmiştir.

- **Hasan Rızâyî, *Kân-ı Ma'ânî*, 1671.**

Sultan IV. Mehmed zamanında yazılan Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. 716 beyitlik bu sözlük, hem her kıtada ilk harfleri aynı olan Farsça kelimelerin nazmedilmesi hem de kıtaların kafiye ve rediflerine göre alfabetik olarak sıralanmasından dolayı diğer manzum sözlüklerden ayrılmaktadır.

- **Konyalı Nâlî, *Miftâh-ı Heft-kân*, 1673.**

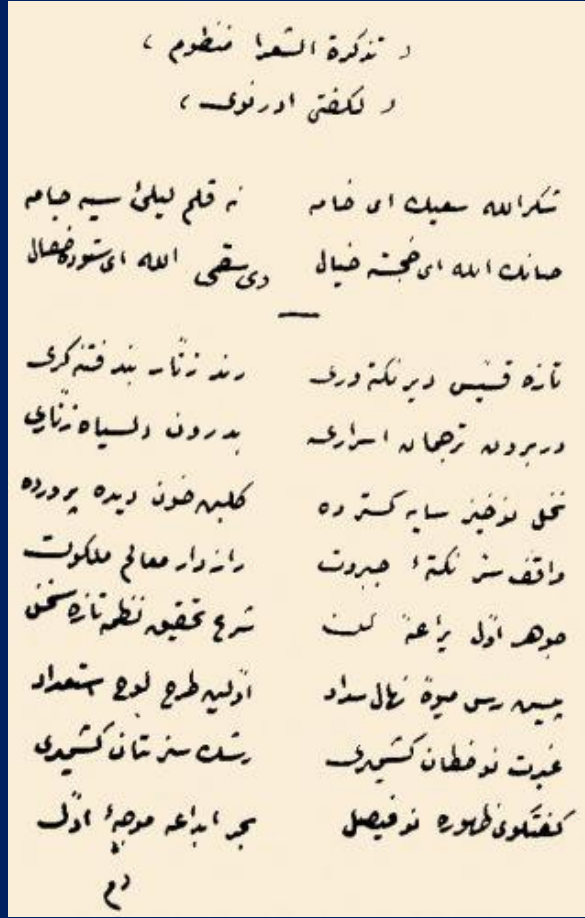
Aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmış olup 1145 beyitten oluşmaktadır. Eser 7 bölüme ayrılmış ve her bölümde ayrı bir konu ile ilgili ayetleri tefsir etmiştir.

- **Âsım, *Zeyl-i Zübdetü's-eş'âr*, 1675.**

Antoloji niteliğindeki eser, Kaf-zâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* tezkiresine zeyil olarak kaleme alınmıştır. Âsım, 1621'den 1675'teki vefatına kadar olan dönemde yaşamış 123 şaire eserinde yer vermiştir. Bu tarihten sonra öldüğü hâlde eserde yer alan 15 şairin esere sonradan eklendiği düşünülmektedir. *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, antoloji niteliğindeki tezkireler içinde en çok örnek gösteren tezkiredir.

- **Nâbî, *Sûr-nâme*, 1675.**

Aruzun “feilâtün feilâtün feilün” kalıbıyla yazılan eser 587 beyitten oluşmaktadır. Sultan IV. Mehmed'in şehzadeleri Mustafa ve Ahmed'in on beş gün süren sünnet düğünlerini tasvir eden bir eserdir.

Resim 5: Güftü'nin Teşrîfâtü's-şuarâ adlı tezkiresinin ilk sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 1324)

- Nâbî, *Tuhfetü'l-Harameyn*, 1682.

Nâbî'nin hac yolculuğunu anlattığı eseridir. İstanbul'dan başlayarak Eskişehir, Konya, Adana, Urfa, Halep, Şam, Kahire güzergâhını takip ettikten sonra o zaman daha yaygın olarak kullanılan ve daha kısa olan resmî hac güzergâhından farklı bir güzergâh izleyerek hacca gitmiştir. Hac yolculuğu sırasında edindiği izlenimleri ve deneyimleri aktaran bu eser, 1682 yılında kaleme alınmıştır.

- **Rızâî/İshak Tokadî, *Nazmü'l-Ulûm*, 1687.**

Şairin Arapça yazdığı bir eserin tercümesidir. Aruzun “mefâilün mefâilün feûlün” kalıbıyla yazılan mesnevi 409 beyitten oluşmaktadır. Şair, ilimlerle ilgili bilgilerini açıklarken bazı İslam bilginlerinin düşüncelerinden yararlanmıştır.

- **Bosnalı Sâbit, *Zafer-nâme*, 1689.**

II. Süleyman zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım Hanı Selim Giray adına yazılmıştır. *Gazânâme* ve *Selimnâme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanık ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray'ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. 426 beyitlik bir mesnevidir.

- **Hilmî, *Bahrü'l-ma'ârif*, t.y.**

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına nazire olarak yazılmıştır. Eserde Cinânî'den beyitlerin aynen kullanılması *Riyâzü'l-cinân*'ın naziresi olabileceğini düşündürmüştür. Aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılan eser, 12 bölümden ve 4330 beyitten oluşmaktadır.

- **Şeyhülislâm Yahyâ, *Sâkî-nâme*, t.y.**

Aruzun “feûlün feûlün feûlün feûl” kalıbıyla yazılmış 77 beyitlik tasavvuf konulu mesnevidir.

- **Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, t.y.**

17. yüzyılda yaşamış olan dünyaca ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin (1611–1685?) yaklaşık kırk yıllık seyahat tecrübelerini aktardığı eseri, *Târîh-i Seyyâh Evliyâ Efendi* adını taşımaktadır. Her biri iki ciltten oluşan beş ciltlik bu eser, toplamda 1000 varaktan meydana gelmektedir. Evliya Çelebi, seyahatlerine 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681 yılına dek Osmanlı toprakları ve komşu ülkeleri kapsayan geniş bir coğrafyada devam etmiştir. İstanbul merkezli bu seyahatler; Anadolu'nun çeşitli bölgeleri, Balkanlar üzerinden Dalmaçya kıyıları, Lehistan, Viyana, Kırım, Dağıstan, İran, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika, Nil Nehri boyunca Sudan, Habeşistan ve Kızıldeniz üzerinden Zeyla Boğazı'na kadar uzanan bir güzergâhı kapsamaktadır. Bu seyahat güzergâhı, günümüzde Türkiye dışında kalan 34 ülkenin sınırları içerisinde yer almaktadır. *Seyahatnâme*, Osmanlı dünyasının geniş coğrafi sınırlarını, yerleşim düzenini ve

toplumsal yapısını tarihî bir perspektiften sunarak, dönemin sosyo-kültürel yapısına ışık tutan önemli bir kaynaktır.

Resim 6: Evliya Çelebi seyahat ederken resmedilmiş gravürü

Resim 7: Evliya Çelebi ve Seyahatnâmesini gösteren çizim

KAYNAKÇA

Şentürk, A. A., Kartal, A. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (13. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çevrimiçi Kaynaklar:

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nefi> [Resim 1: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/azmizade-mustafa-haleti> [Resim 2: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/riyazi> [Resim 3: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-5: <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-fuadi> [Resim 4: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-6: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gufti> [Resim 5: TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-7: <https://www.altinrota.org/yazilar/evliya-celebinin-tarsusu/111> [Resim 6]

URL-8: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü].

URL-9: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü].

URL-10: https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/sha_celebi.htm [Resim 7]

18. YÜZYIL

- **Naîmâ, *Ravzatü'l-hüseyin fî Hulâsât Ahbâr el-Hafîkayn*, 1700.**

Eser, 1591'den 1659 yılına kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir. III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed zamanlarından sonra vezirlerin, âlimlerin ve şeyhlerin biyografileri verilmiş, bundan sonra ölenlerin biyografileri ise “vefeyât” başlıkları altında gösterilmiştir.

- **Mustafa Naîma, *Târih-i Nâimâ*, 1699-1703.**

Osmanlı tarihini ilk vakanüvisi olan Mustafa Naîma 1652 yılında Halep'te doğmuş, 1699-1703 yılları arasında da vakanüvislik yapmıştır. 1706 yılında sürgüne gönderilen Naîma, 1715 yılında vefat etmiştir. Vakanüvisliği esnasında kaleme aldığı iki ciltlik eseri *Târih-i Nâimâ* 1592-1659 yılları arasında meydana gelen olayları anlatmaktadır.

- **Nâbî, *Hayriyye*, 1701.**

Eserin asıl adı *Hayrî-nâme*'dir ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzum bir nasihatnamedir. Eserin “Sebeb-i Nazm-ı Nasîhâtnâme” başlıklı bölümünde Nâbî, eserini yedi yaşındaki oğlu Ebulhayr Mehmed Çelebi'ye hitaben yazdığını dile getirir. Eser 1660 beyittir ve 35 bölümden oluşmaktadır. Aruzun fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

- **Musarrıfzâde Mustafa Şefik, *Şefiknâme*, 1702-1703.**

Nâimâ'nın ardından bu göreve atanan ve 1703-1713 yılları arasında vakanüvislik yapan Mustafa Şefik bu eserinde, 1702-1703 yıllarında gerçekleşen Edirne Vakası'nı anlatır. Ancak baskı nedeniyle bu eseri kapalı bir anlatımla ele almıştır.

- **Bosnalı Sâbit, *Dîvân*, 1703-1704.**

Bosnalı Sâbit'in şiirlerini ihtiva eden eser, klasik divan düzenine sahiptir. 1 miraciyye, 2 naat, 39 kaside, 6 gazel-i müzeyyel, 3 tahmis, 44 tarih, 355 gazel, 2 terciibent, 45 kıta, 24 rubai, 182 müfret ve 5 lugazdan oluşmaktadır. Turgut Karacan, eser ile ilgili sekiz nüshası üzerinden karşılaştırmalı bir çalışma hazırlamıştır. Eserde yer alan gazeller, kasidelere nazaran daha sade bir üslupta yazılmıştır.

- **Nâbî, *Hayr-âbâd*, 1705.**

Aruzun “mefûlû mefâîlün feûlün” kalıbıyla yazılan eser, Ferîdüddin Attâr’ın *Bûlbûl-nâme* adlı eserindeki “Hikâyet-i Fahrüddîn-i Gûrgânî ve Gulâm-ı Sultân” hikâyesinin genişletilmiş şeklidir. Eser, 1996 beyitten oluşmaktadır.

- **Nâbî, *Dîvân*, 1706.**

Divan şiirindeki en hacimli divanlardan biri olmakla birlikte Silahdâr İbrahim Paşa’nın isteği üzerine tertip edilmiştir. Eserde 29 kaside -tarih manzumeleri arasında kaside formunda 12 manzume vardır-, 888 gazel, 1 terakibibent, 5 tahmis, 155 tarih, 10 mesnevi, 114 kıta, 218 rubai, 61 matla, 74 müfret, 186 muamma ve 30 lugaz yer almaktadır. *Divan* üzerine Faiza Fouadel-Shofie, Lokman Bahçeci ve Ali Fuat Bilkan çalışmalar yapmıştır.

- **Râşid Mehmed Paşa, *Târîh-i Râşid*, 1713-1722.**

1713-1722 yılları arasında vakanüvislik yapan Raşid Mehmed Paşa, 1728 yılında önce paşa ve ardından beylerbeyi olmuştur. Patrona Halil Ayaklanması’ndan sonra Bursa’ya sürüldü. Üç yıllık sürgünün ardından Anadolu kazaskeri olarak tayin edildi. *Târîh-i Râşid* adlı eserinde, 1659-1722 yılları arasında gerçekleşen olayları kaleme alan yazar, ağır bir üslup kullanır. Bu eser Nâîma Tarihi’nin devamı niteliğindedir.

- **Seyyid Vehbi, *Sulhiyye*, 1718.**

1718 tarihinde imzalanan Pasarofça Antlaşması ile ilgili 9 varaklık küçük bir eserdir. Eser, Sadrazam Damad İbrahim Paşa’nın emriyle kaleme alınmıştır. Manzum risâlede Varadin mağlûbiyetiyle Belgrad’ın kaybedilişi anlatılmakta, ancak İbrâhim Paşa’nın bu işi barışla sonuçlandığı aktarılmaktadır. Eser İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

- **Seyyid Vehbi, *Sûrnâme*, 1720.**

III. Ahmed’in şehzadelerinin sünnet, kızlarının ise düğün törenlerini günü gününe takip eden Seyyid Vehbi’nin gördüklerini bütün ayrıntıları ile aktardığı mensur eseridir. Bu eser sûrnâme türünün en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Kitapta şair aynı zamanda İstanbul’u tanıtarak devrin örf ve âdetlerinden de söz etmektedir. Eserin

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında Levnî tarafından yapılmış 137 adet minyatür mevcuttur.

- **Yirmisekiz Çelebi Mehmed, *Fransa Sefâretnâmesi*, 1720-21.**

III. Ahmed ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Bu eser hem Osmanlı Devleti açısından hem de savaş dışında bir devlet mensubunun Batı temasında bulunması açısından önemlidir. Çelebi Mehmed, 1720 yılında Fransa ile ilişkileri geliştirmek ve saldırmazlık anlaşmasını imzalamak üzere Paris'e gider. Yazar karşılanışını, gezdiği yerleri, gittiği operayı, hayvanat bahçelerini, askeri hastaneyi, eczaneyi, rasathaneyi, halı imalathanesini, ayna atölyesini vb. yerleri anlatır. Yazar bunları anlatırken kendisine özel bir üslup kullanır.

- **Abdurrahim Zâhidî-i Konevî, *Tevfiye*, 1721.**

Bu eser, Arapça-Faraça-Türkçe dillerinde yazılmış manzum bir sözlüktür. Bu eser mesnevi şeklinde yazılmış olup bir mukaddime ile değişik bahir kalıplarında yazılmış 27 kıt'adan ve mesnevi şeklinde yazılmış 16 kıt'adan, son olarak da bir hatimeden meydana getirilmiştir. Eser toplam 635 beyittir.

- **Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım, *Âsım Tarihi*, 1722-1730.**

1722-1730 yılları arasında vakanüvislik yapan İsmail Âsım, 1759 yılında şeyhülislam oldu. Âsım tarihi adlı eser, 1722-1730 yılları arasında gerçekleşen olayları anlatır. Râşid tarihinin devamı niteliğindedir.

- **Antakyalı Şeyh Ahmed, *Se Zebân*, 1723.**

Se Zebân adlı bu eser Arapça-Farsça-Türkçe dillerinde yazılmıştır. Eserin yazılış amacı Türk asıllı çocukların Arapça ve Farsça öğrenmesi, Arap asıllı çocukların Türkçe ve Farsça öğrenmesi, anadili Farsça olanların ise Türkçe ve Arapça öğrenmesi amaçlanmıştır. Eserdeki Arapça ve Farsça kelimeler farklı bir eserden (Tuhfe-i Şâhidî ve Lügat-i İbnî Ferište) derlemeyle oluşturulmuştur. Eserde bir manzum mukaddime, 30 kıt'a ve bir hâtîme bulunmaktadır. Bahirlerde bulunan her bir kelime konularına göre tasnif edilmiş, bazı bahirlerde gramer bilgisi de verilmiştir.

- **Abdûlbâkî Ârif Efendi, *Dîvân*, t.y.**

Türkçe şiirleri yer almaktadır.

- **Abdûlbâkî Ârif Efendi, *Miracnâme*, 1810 öncesi.**

Manzum bir eserdir. Niznâm Yûsuf Efendi tarafından bestelenmiştir. Şair, bu eserinin her yıl Miraç Kandili'nde Eyüp Cami'nde okunması ve bu sırada orada bulunanlara çeşitli ikramlar dağıtılması için bir vakıf kurmuştur. Bu usul uzun yıllar devam etmişse de daha sonra terk edilmiştir.

- **Abdûlbâkî Ârif Efendi, *Siyer-i nebî*, 1719.**

Manzum mukaddimesi haricinde mensur bir eserdir. Hz. Peygamber'in ecdadından itibaren peygamberliğinin dördünce yılına kadar yaşanmış olayları anlatmaktadır. Ancak yazar, eseri bitiremeden vefat etmiştir ve eseri damadı tarafından tamamlanmıştır.

- **Belîğ, *Gül-i Sad-berg*, 1721.**

Manzum şekilde yazılmış bir yüz hadis tercümesidir. Yüz seksen iki beyitten oluşmaktadır. "Feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla yazılmıştır. Kur'an okumanın fazileti, nasihatler, abdestin faydaları gibi konulara değinilmektedir.

- **Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, 1723-1724.**

Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ'sı* esas alınarak zeyil olarak yazılmıştır. Vefeyât-nâme türündedir ve Bursa'da medfûn olan kişiler anlatılmıştır. Bir mukaddime ve gülbün denen beş bölümden oluşmaktadır. Eser yazıldığı dönemde oldukça ilgi görmüştür. Birçok nüshası mevcuttur.

Resim 1: İsmâil Belîğ'in Nuhbetü'l-âsâr li-zeyli Zübdeti'l-eş'âr adlı tezkiresinin kendi hattıyla olan nüshasının ilk ve son sayfaları
(İÜ Ktp., TY, nr. 1182)

- **Belîğ, *Dîvân*, t.y.**

Kaynaklarda şairin bir divanının olduğundan bahsedilse de herhangi bir nüshasına henüz rastlanmamıştır.

- **Derviş Mehmed Efendi, *Rusya Sefâret-nâmesi*, t.y.**

III. Osman'ın tahta çıkışını haber vermek için Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi yolculuğunu bu eserde sade bir üslupla kaleme almıştır.

- **Nedîm, *Aynî Tarihi*, 1725.**

Bedreddin el-Aynî tarafından yazılan 'İkdü'l-cümân fi Târîhi Ehli'z-Zamân adlı tarih kitabı, Nedîm'in de içinde bulunduğu tercüme heyeti tarafından çevrilmiştir. Ancak bu eserde Nedîm'in hangi bölümleri çevirdiği bilinmemektedir.

- **Nedîm, *Sahâifü'l-ahbâr*, 1730.**

Lale Devri'nde kurulan tercüme heyetlerinde görev almış olan Nedîm, padişah IV. Mehmed'in müneccimbaşı olan Derviş Ahmed Efendi'nin (ö. 1702) Câmi'u'd-düvel adlı Arapça eserini Sahâifü'l-ahbâr ismiyle Türkçeye çeviren komisyonda yer almıştır. Bu eser, Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur.

- **Arpaemini-zâde Mustafa Sâmi, Hüseyin Şâkir, Mehmed Subhî, *Târîh-i Sâmi, Şâkir ve Subhî, 1730-1744.***

1730 yılında göreve gelen Mustafa Sâmi üç yıl, ardından Hüseyin Şâkir altı yıl (1733-1739) ve Mehmed Subhî beş yıl (1739-1744) vakanüvislik görevini yürüttüler. Bu üç vakanüvisin eseri bir arada basılmıştır ve eser, 1730-1744 yılları arasında gerçekleşen olayları anlatır.

- **Şeyhülislam İshak Efendi, *el-İstişfâ fî tercümeti's-Şifâ, t.y.***

Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ adlı eserinin tercümesidir. Tercüme, Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'nın vasıtasıyla yazılmıştır.

- **Şeyhülislam İshak Efendi, *Dîvân, t.y.***

On bir na't, yirmi bir kaside, elli tarih, yüz altmış beş gazel, on üç kıta, bir lugaz ve altı ilâhiden oluşmaktadır.

- **Nedîm, *Divân, 1736.***

Bilinen en eski nüshası 1736 tarihinde istinsah edilmiştir. Nedîm Dîvânı'nın yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde 60'ın üzerinde yazma nüshası mevcuttur. Nedîm Dîvânı'nın mevcut nüshaları değerlendirilerek yapılan son baskısında 42 kaside, 87 kıta, 13 nazm, 3 mesnevi, 1 terkiibend, 1 terciibend, 2 mütekerrir müseddes, 1 tardiyye, 5 tahmis, 1 muhammes, 33 murabba, 2 koşma, 164 gazel, 2 müstezat, 11 rubai ve 23 müfred ve matla vardır. Osmanlı edebiyatındaki mahallîleşme arayışlarını bir üsluba dönüştürmeyi başaran Nedîm, Nedîmâne denilen yeni bir tarz geliştirmiştir.

- **Eşref Feyzi, *Hoş-edâ (Lügat-i Feyzi), 1736.***

18. yüzyılda Eşref Feyzi tarafından yazılan bu eser 11 kıt'aya bölünmüş ve 337 beyittir. Arapça-Farsça-Türkçe'den meydana gelen manzum sözlük, Tuhfe-i Şâhidî'ye nazire olarak yazılmıştır.

- **Ahmed Resmî b. İbrâhim-i Girîdî, *Nazm-ı Girîdî, 1740.***

Ahmed Resmî tarafından yazılan bu eser 1740 yılında, kayınpederi Reisükküttâb Mustaaf Efendi'ye takdim edilmiştir. Bu eser de Arapça-Farsça ve Türkçe manzum bir eserdir. Eser bir mukaddime ve 14 kıt'adan oluşmaktadır ve 198 beyittir.

- **Mehmed Emnî, *Rusya Sefâret-nâmesi, 1740.***

Bu yüzyılda Osmanlı ve Rusya arasındaki gergin ilişkiler, sorunları çözmek adına Rusya'ya pek çok elçi gönderilmesine yol açmıştır. 1740 yılında savaş sonrası ilişkileri geliştirmek için bölgeye gönderilen Mehmed Emnî, yolculuğunu bu eserde ağır bir üslupla ele almıştır.

- **Seyyid Vehbi, *Divân*, t.y.**

Divân'ın 50'den fazla yazma nüshası tespit edilmiştir. Hazırlanan tenkitli Dîvân'da 1 münacaat, 4 na't, 1 mi'râciyye, 48 tevhid ve na't rubaisi, 86 kaside, 1 takriz, 4 arz ı hâl, 2 mektup, 128 tarih, 2 terkiibend, 2 terciibend, 2 müseddes, 20 tahmis, 4 şarkı, 266 gazel, 52 kıt'a, 19 lugaz, 57 rubâî, 2 nazm, 25 müfred ve 62 matla bulunmaktadır.

- **Seyyid Vehbi, *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, t.y.**

Manzum 40 hadis tercümesidir. Eserde her hadis bir kıt'a içinde iktibas edilerek açıklanmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunmaktadır.

- **Nahîfî, *Dîvân*, t.y.**

Oldukça hacimli bir eserdir. Dinî ve din dışı şiirler ayrı tertip edilmiştir. Yirmi yedi kaside, bir mesnevi, otuz yedi tarih, on üç murabba, on tahmis, bir muaşşer, beş yüz yirmi altı gazel, üç muamma, kırk dokuz kıta, beş yüz altmış üç rûbai, iki yüz yetmiş bir matla ve yedi beyitten oluşmaktadır.

- **Süleyman İzzî, *Târîh-i İzzî*, 1744-1752.**

1744-1752 yılları arasında vakanüvislik yapan yazar, eserinde 1744-1752 yılları arasında gerçekleşen olayları anlatır.

- **Seyyid Mehmed Hâkim, *Hâkim Tarihi*, 1752-1758.**

Yazar 1752-1758 yılları arasında gerçekleşen olayları ağır bir üslupla Hâkim Tarihi'nde kaleme alır. Bu eser bir yazma halindedir ve nüshası da Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır.

- **Ebû Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesendîde*, 1753.**

Bu eser hem sefâret-nâme hem de seyahat-nâme özelliği taşır. Eser üç otobiyografik makaleden oluşur. Yazar 1737 yılında kazasker olarak gittiği Kırım'a dair gözlemlerini birinci makalede, 1740 yılında Avusturya ile yaptığı sınır görüşmelerini ikinci makalede, Kesriyeli Ahmed Paşa'nın İran ile yaptığı barış antlaşmasını tasdik için Nadir Şah'ın yanına gitmesini de üçüncü makalede anlatır.

- **Mustafa Keskin b. Osmân, *Manzûme-i Keskin*, 1758.**

Eser Arapça-Türkçe-Farsça yazılmış bir manzum sözlüktür. Eser, 74 beyitlik mesnevi türündeki bir mukaddime ve 27 kıt'adan oluşur. Lügat 218 beyittir. Kıtaların sonunda bir mısra Türkçe, bir mısra Farsça tercümesi olan birer beyit yazılmıştır. Kıtaların son beyitleri Tuhfe-i Şâhîdî'den seçilmiştir.

- **Haşmet, *Vilâdet-nâme*, 1759.**

Haşmet mahlaslı Mehmed Abbas Efendi-zâde (ö. 1181-82/1768), III. Mustafa'nın kızı Hîbetullâh Sultan'ın doğumu üzerine 1172/1759 yılında Koca Râgıp Paşa'nın emriyle yazdığı mensur eseri kaleme almıştır. *Vilâdet-nâme-i Hümâyûn* ve *Sûrnâme-i Hümâyûn* gibi isimlerle de anılan eser, olayları makaleler halinde anlatmaktadır. Eseri diğerlerinden farklı kılan, bir sünnet ya da düğün değil, padişah kızının doğumu üzerine yazılmış mensur bir viladethâme olmasıdır.

- **Melek İbrahim, *Viladet-nâme-i Hadîce Sultan*, t.y.**

Melek İbrahim, bu eserinde I. Abdülhamid'in kızı olan Hatice Sultan'ın 1776 yılında gerçekleşen doğumu üzerine yapılan şenlikleri anlatır.

- **Hâfız Abdullah b. Halîl b. Alî, *Tuhfetü'l-hâfız*, 1761.**

Manzum bir Farsça-Türkçe sözlüktür. Eser Selanik'te yazılmıştır. Eserde mensur bir mukaddime ve 36 kıt'aya bölünmüş toplam 273 beyit vardır. Eserdeki Farsça kelimeler Tuhfe-i Şâhîdî'den derlenmiştir. Eserin içerisinde gramer konuları ve belirli meslek gruplarına göre ayrılmış kelimelere yer verilmiştir.

- **Nahîfî, *Terceme-i Mesnevî li-Nahîfî*, t.y.**

Mesnevî'nin manzum tercümesidir. Eserin önsözünde Farsça ve Türkçenin birbirinden üstün yönleri ve manzum bir tercümenin nasıl olması gerektiği anlatılır.

- **Çeşmi-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 1768?.**

1184/1770 yılında vefat eden Çeşmî-zâde Reşîd, vakanüvislik görevini yürüttüğü dönemde yaşanan olayları **Târîh** adlı eserinde kaleme almıştır. Eserde ele alınan başlıca konular arasında Hicaz'a mevâcib ve surre gönderilmesi, donanmanın Akdeniz seferi ve geri dönüşü, tefsir ile mevlid meclisleri, bayramlaşma merasimleri, padişahın mevsimlik saraylara intikali ve sarayda gerçekleşen doğum ile düğün törenleri yer almaktadır. 1180-1182 (1766-1768) yıllarına dair birinci elden bir kaynak olan Çeşmî-zâde Târîhi, Vak'anüvis Ahmed Vâsîf Efendi'nin bu döneme ilişkin başvurduğu yegâne eserdir.

- **Râtib Efendi, *Nemçe Sefaret-nâmesi*, 1791-1792.**

Ziştovi Antlaşması gereği yedi buçuk aylığına elçi olarak Avusturya'ya gönderilen Râtib Efendi, yolculuğunu bu eserde kaleme almıştır.

- **Enverî Sadullah, *Târih-i Enverî*, 1768- 1792?.**

Sa'dullah Enverî Efendi'nin (ö. 1209/1794) vak'anüvis olarak görev yaptığı dönemlere ait tarihî eseri, onun beş kez bu göreve getirildiği 1769-1774, 1776-1783, 1787-1790, 1791-1793 ve 1794 yıllarını kapsamaktadır (Aktepe 1995: 268-269). Enverî tarafından kaleme alınan bu tarih, toplamda yedi cüz ve üç ciltten oluşmakta olup, 1768-1792 yılları arasındaki olayları aktarmaktadır. Eser, şairin kendi şiirlerinde "Enverî Târîhi" olarak anılmakla birlikte, bazı kaynaklarda "Vekâyinâme-i Enverî Sa'dullâh Efendi", "Târîh-i Enverî" veya "Zeyl-i Çeşmî-zâde" adlarıyla da yer almaktadır.

- **Necati Efendi, *Sefâret-nâme-i Necâtî*, t.y.**

Bu eser Kırım'da esir düşen Silahdar İbrahim Paşa'nın esaret hayatını ele alır.

- **Seyyid İbrahim Behçetî, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, 1771-1773?.**

1771-1773 yılları arasında Behçetî, Köprülü tarihini yazmakla görevlendirilmiştir.

- **Hafız Süleyman Molla, *Vakâyi-nâme*, 1773-1774?**

Hafız Süleyman Molla, 1773-1774 yılları arasında vakanüvislik yapmış, tarihi yanlış aksettirdiği gerekçesiyle Sadrazam Derviş Mehmed Paşa tarafından azledilmiştir. Tarihi yazmış olduğu Vakâyi-nâme adlı eseri Enverî Tarihi'ne eklenmiştir.

- **Mustafa İlmî b. İbrâhîm, *Tuhfetü'l-ihvân ve Hediyyetü's-sibyân*, 1772.**

Arapça-Farsça-Türkçe yazılmış manzum bir sözlüktür. Eserde verilen Arapça kelimler, Lügat-i Feriştahoğlu'ndan derlenmiştir. Müellif, sözlüğün Lügat-i Feriştahoğlu'nun Farsça ve Türkçe'ye tercümesi olduğunu ifade eder. Eser, mensur bir mnsöz, mesnevi tarzında yazılmış 11 beyitlik münacat, 33 kıt'a ve iki beyitlik bir tarih kıt'asından oluşur ve 854 beyittir.

- **Mehmed Edib, *Nehcetü'l-menâzil*, 1779.**

Mehmet Edib 1779 yılında yapmış olduğu hac yolculuğunu bu eserde anlatır. İstanbul'dan Mekke'ye gidecek olan bir hacının güzergâhı ve hacı adayının uğrayacağı yerleri anlatır.

- **Sünbül-zâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî*, 1783.**

Farsça-Türkçe sözlükler arasında Tuhfe-i Şâhidî'den sonra en çok okunan ve ilgi gören sözlüktür. Vehbî, resmi bir ziyaret için gitmiş olduğu İran'da edindiği bilgilerle oluşturduğu bu eseri, Sadrazam Halîl Hamdi Paşa ve onun iki oğlu olan Arif ve Nûrî'ye hediye etmiştir. Eser 93 beyitlik bir mukaddime, 57 kıt'a "İstilahat-ı Acem" başlıklı 201 beyitlik sözlük kısmı ile sonunda yer alan 5 beyitlik bir tarih kıtasından oluşur. Farsça kelimelere çağına uygun Türkçe karşılıklar verilmesi, eserin en önemli yönlerindendir.

- **Abdulgaffâr-ı Kırımî, *Umdetü'l-ahbâr*, t.y.**

Abdulgaffar b. Hasan, *Umdetü'l-Ahbâr* adlı eserini 1747 yılında Soğucak Kalesi'nde sürgündeyken yazmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir ve 1924-25'te basılmıştır. Bazı bölümleri eksik olan eserde Kırım Hanları, 12 Hayvanlı Türk Takvimi ve şair biyografileri yer alır. Kırımî, kaynak olarak Latîfî ve Âşık Çelebi'yi belirtmiş, Gelibolulu Âlî'den doğrudan söz etmese de onun *Künhü'l-Ahbâr*'ından yoğun şekilde yararlanmıştır. Özellikle Kırım şairlerinden Feyzî, Zihnî ve müellifin övgüyle andığı Sâbit hakkında bilgi vermiştir.

- **Fitnat Hanım, *Divân*, t.y.**

Fitnat Hanım'ın bilinen tek eseri mürettep Divân'ıdır. Eserin İstanbul kütüphanelerinde 30 kadar yazma ve matbu nüshası bulunmaktadır. Divân'da toplam 6 na't, 4 kaside, 48 tarih, 1 manzum arz-ı hâl, 59 gazel, 10 eksik gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 2 kıt'a, 1 rubai, 10 nazm, 25 müfred, 4 lugaz, 36 muamma ve 4 şarkı bulunmaktadır.

Resim 2: Fitnat Hanım'ın, hayatta iken istinsah edilmiş divan nüshasının son iki sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 5497)

- **Koca Râgıb Paşa, *Divân*, t.y.**

Râgıb Paşa'nın vefatından sonra onun şiirlerini Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi müretteb bir divan tarzında bir araya getirmiştir. Bu divan, Râgıb Paşa'nın Münşe'ât'ı ile 1837 yılında Mısır'da basılmıştır. Koca Râgıb Paşa Dîvân'ının nüshaları başta İstanbul olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında pek çok kütüphane ve müzede bulunmaktadır.

- **Koca Râgıb Paşa, *Mecmûa-i Râgıb Paşa*, t.y.**

Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur edebî yazılar ile Koca Râgıb Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayri resmî yazıları içermektedir. Tek ciltlik bir eserdir. İçinde alfabetik sırayla dizilmiş ve değişik konularda kaleme alınmış mısra ve beyitlerle birlikte 60 civarında kaside bulunmaktadır. Koca Râgıb Paşa'nın kendi hattı ile yazdığı bu eserin orijinali Murat Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada kayıtlıdır.

- **Koca Râgıb Paşa, *Münşeât-ı Râgıb*, t.y.**

Koca Râgıb Paşa'nın Reisü'l-küttâblık görevini yürütürken hazırladığı telhislere daha sonra muhtelif görevlerdeyken kaleme aldığı siyasî-edebî tarzdaki seçme yazılarının da eklenmesiyle oluşturulmuş olan bir mecmuadır.

- **Koca Râgıb Paşa, *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, t.y.**

Bu eser Bulak matbaasında 1839 yılında basılmıştır. Eser Arapçadır. Fen bilimleri ile ilgili çeşitli konuları içeren ansiklopedik bir eser niteliğindedir. Bu eserin bizzat Râgıb Paşa'nın hattı ile sağlam kalan müsveddeleri Koca Râgıb Paşa kütüphanesinde 1489 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

- **Koca Râgıb Paşa, *Tahkîk ve Tevfîk*, t.y.**

Bu eserin önemi, Koca Râgıb Paşa'nın Osmanlı-İran ilişkileriyle ilgili kaleme aldığı önemli bilgileri içermesinden kaynaklanmaktadır. Eserin, dönemin olaylarını ayrıntılarıyla vermekten başka bir yönü de Sünnî ve Şîî mezhepleri arasındaki anlaşmazlıklara bir çözüm getirme gayretidir.

- **Ahmed Resmî Efendi, *Berlin Sefâretnâmesi*, t.y.**

Ahmed Resmî bu eserinde yolu üzerindeki Romanya, Polonya ve Prusya şehirlerine ve Büyük Friedrich'in faaliyetlerine ve ülkesi hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Viyana elçiliğini ziyaretten dönüşte de Avusturya'nın devlet idaresi ve politikası ile Viyana'nın durumu ve halkı hakkındaki görüşlerini raporlamıştır.

- **Hâfız Hüseyin-i Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, t.y.**

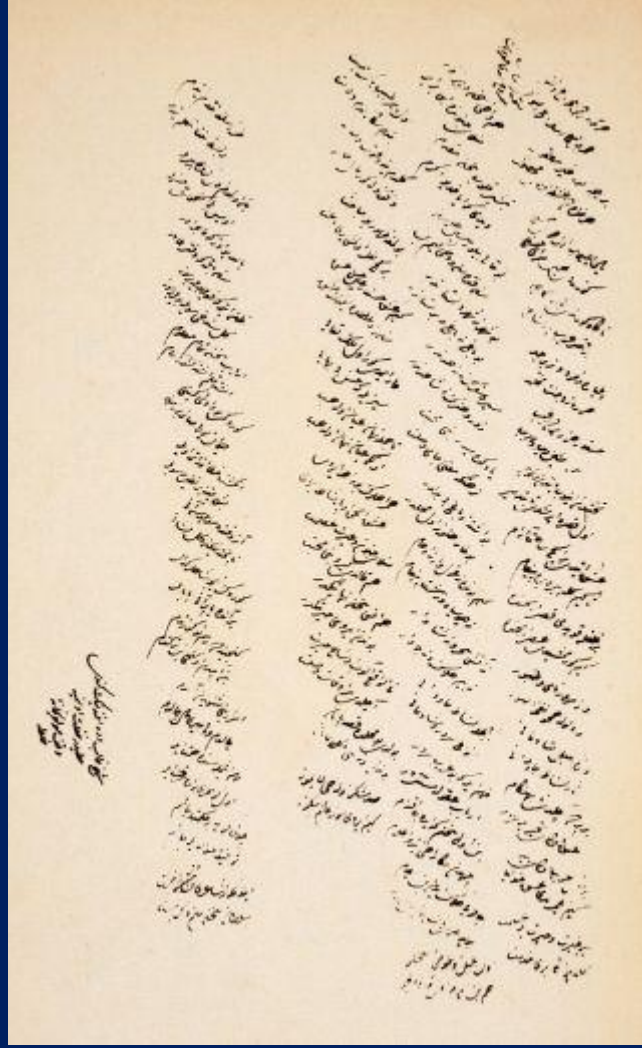
Eser Müstakîm-zâde'nin teşvikiyle kaleme alınır. Eserde Üsküdar ile Boğaziçi arasında bulunan camii ve mescitler hakkında bilgi verilmiş, bu yapıların bahçelerinde gömülü olanların kim olduğu, bunların türbeleri, tekke ve zaviyeleri ve bu tekke ve zaviyelerin şeyhlerinin kim olduğu hakkında bilgiler verilmiştir.

- **Şeyh Gâlib, *Divân*, 1781.**

Şeyh Gâlib, Divân'ını 24 yaşındayken, 1781 senesinde, tamamlamıştır. Divânın çoğu İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere 40'ın üzerinde nüshası mevcuttur. Türkiye dışında Kahire, Londra ve Paris'te de altı nüshası bulunmaktadır. Şeyh Gâlib, çok çeşitli vezinlerde ve hemen hemen bütün klasik nazım şekillerinde şiirler kaleme almıştır. Şair; mahallî söyleyişleri, atasözleri ve deyimleri, öz Türkçe kelimeleri şiirlerinde bolca kullanılmıştır. 1836 yılında ta'lik hattıyla basılan divanda 29 kaside, 1 terciibend, 4 terkebîbend, 7 müsemmen, 8 müseddes, 17 tahmîs, 4 muhammes, 1 tard ü rekb, 6 murabba, 6 şarkı, 13 mesnevi, 1 bahr-i tavîl, 1 tezkire, 372 gazel, 130 kıta, 63 rubâî, 95 beyit ve 5 mısra bulunmaktadır.

- **Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, 1783.**

Tasavvufi, fantastik ve alegorik bir mesnevidir. Hüsn ü Aşk toplam 2041 beyit ve dört tardiyeden oluşmaktadır. Dîvân'ını tertip etmesinden iki yıl sonra bir dost meclisinde Nâbî'nin Hayrâbâd'ı okunup bu esere nazire yazılmasının mümkün olmadığı minvalinde konuşmalar yapılmış, eser çokça methedilmiştir. Şeyh Gâlib bu durumu bir meydan okuma olarak kabul ederek Hüsn ü Aşk'ı yazmaya karar vermiş ve altı ayda eserini tamamlamıştır. Hüsn ü Aşk'ta tasavvuf yolundaki bir sâlikin seyr ü süluku ve vuslata eriş hikâyesi anlatılmaktadır.

Resim 3: Şeyh Galib'in *Hüsni ü Aşk* adlı eserinin müellif hattı nüshasından bir sayfa
(Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 171, s. 24)

- **Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî*, 1783.**

Sünbülzâde Vehbî'nin öğrencileri olan Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın iki oğlu için kaleme aldığı Farsça-Türkçe bir sözlüktür. Eser, önceki sözlüklerde bulunmayan Farsça kelime ve ifadelere yer vermesi nedeniyle çok tutularak devrin medrese ve rüşdiyelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.

- **İbrahim Hanif, *Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzili'l-Harameyn*, 1786-87.**

Bu eserde İbrahim Hanif hac yolculuğunu ve hac yolculuğu esnasında başından geçen gülünç olayları ele alır. Eserde gülünç hikâyelerin yanı sıra kabir ziyaretleri ve veliler için yazılmış manzum şiirler bulunur. Hikâyelerin konusu genellikle velilerin halleri ve rüya tabirlerinden oluşmaktadır.

- **Şeyh Gâlib, 'Es-Sohbetü's-Safiyye, 1789.**

Şeyh Gâlib'in Trabzonlu Şeyh Köseç Ahmed Dede'nin (ö.1777) et-Tuḥfetü'l-behiyye fî ṭarîḳatî'l-Mevleviyye adlı Arapça risâlesinin bazı bölümlerini Arapça olarak açıkladığı eseridir. Eser genel olarak Mevlevî âdâb ve erkânından bahsetmektedir.

- **Şeyh Gâlib, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, 1790.**

16. yüzyıl Mevlevî şairlerinden Yusuf Sîneçâk, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçtiği 366 beyitten bir antoloji oluşturmuş ve bu esere Cezîre-i Mesnevî' adını vermiştir. Bağdatlı İlmî Dede, Cevrî, Bosnalı Abdullah ve Şeyh Gâlib bu esere şerhler yazmışlardır. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî de bu eser için Şeyh Gâlib'in kaleme aldığı şerhtir. Şeyh Gâlib bu eserini Galata Mevlevihanesi'ne şeyh olmadan önce 1790 yılında kaleme almıştır. Eserde her beyitin tercümesi verilip ardından tasavvufî açıdan şerhi yapılmıştır.

- **Sünbülzâde Vehbî, Divân, 1790/91.**

Hicri 1205 (M. 1790-91) yılında tamamlanıp padişah III. Selim'e sunulmuştur. Dîvân'da 52 kaside, 8 tahmis, 1 terkihibend, 41 kıta, 2 nazm, 271 gazel, 1 müstezat ve 32 müfret bulunmaktadır. Toplam 20 yazma nüshası tespit edilmiştir. Eserin birçok nüshasıyla hicri 1253 (M. 1837) tarihli Bulak baskısında şairin Lutfiyye adlı eseri de yer almaktadır.

Resim 4: Sünbülzâde Vehbî divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 416)

- **Sünbülzâde Vehbî, Lutfiyye, 1791.**

Şairin oğlu Lutfullah'a öğüt vermek amacıyla kaleme aldığı mesnevi şeklinde düzenlenmiş olan nasihatnamesidir. Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün" kalıbıyla yazılan manzum eser 1181 beyittir. Yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerde 50'den fazla el yazması nüshası bulunmaktadır.

- **Kânî, *Münşeât*, t.y.**

Kânî'nin klasik Türk edebiyatında inşa ve hiciv alanlarında adından söz edilmesini sağlayan en önemli eseridir. Letâif ve Hezliyyât adlarıyla da anılan bu eser nükteler ve hiciv örnekleriyle doludur. Eser, Kânî'nin bazı devlet büyüklerine ve birtakım kişilere yazmış olduğu 120 kadar mektubu da ihtiva etmektedir. Dönemin sosyal hayatından izler taşıyan mektuplar arasında özellikle “Hirrenâme” adıyla bilinen metin bir mizah örneği olup bir kedinin ağzından sahibine hitaben yazılmıştır.

- **Kânî, *Divân*, 1793-94.**

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler ihtiva etmektedir. Şairin ölümünden sonra Reisü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi'nin emriyle Nûri Halîl Efendi tarafından tertip edilmiştir. Dîvân'da 3 besmele manzumesi, 16 naat, 1 kaside tercümesi, 5 methiye, 15 kaside, 9 tarih, 1 tesdis, 1 mesnevi, 4 terakibibend, 8 tahmis, 222 gazel, 93 kıta, 93 beyit ve 24 mısra' bulunmaktadır.

- **Osman Şâkir b. Mustafayı Bozokî, *Müselles-nâme-i Şâkir*, 1795-6.**

Bu eser Arapça-Farsça-Türkçe bir manzum sözlüktür. Mesnevi tarzında yazılmış bir mukaddime, sözlük kısmını ihtiva eden 42 kıt'a ve mesnevi tarzında yazılmış bir hâtimedden oluşur. Eserde 1250 Arapça, 1121 Farsça ve 1019 Türkçe kelimeye yer verilmiştir. Eserde yer alan sözcükler müellif tarafından seçilmiş, herhangi bir eserden derlenmemiştir.

- **Esrar Dede, *Dîvân*, t.y.**

On dört kaside, yirmi üç musammat, iki yüz altmış dört gazel, yirmi beş kıta, yüz kırk sekiz rubai, beş beyit ve mesnevi şeklinde yazılmış dört şiir manzumeden oluşmaktadır.

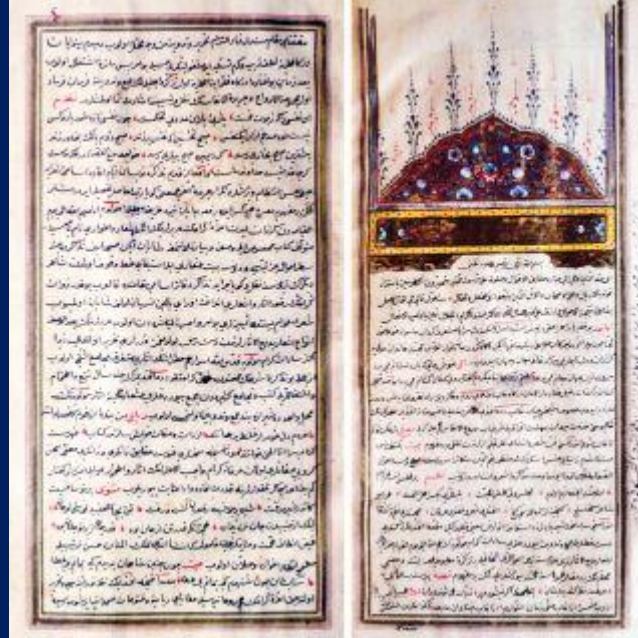
- **Esrar Dede, *Lugat-ı Taylan*, t.y.**

Bir sözlük tercümesidir. İtalyanca-Rumca'ya ilaveten Latincenin eklenmesiyle oluşmuştur. Eser, Ali Emîrî tarafından bulunmuştur.

- **Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, t.y.**

Mevlevî şairleri tezkiresidir. Eserde iki yüz on yedi Mevlevî şairden bahsedilmektedir.

Tezkirenin taslağını Şeyh Gâlib hazırlamış, Esrar Dede tamamlamıştır.

Resim 5: *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'nin ilk iki sayfası

(Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 109)

- **Sünbül-zâde Vehbî, *Dîvân*, 1790-1791.**

III. Selim'e sunulmuştur. Divanın yirmi adet yazma nüshası vardır. Divanda elli iki kaside, sekiz tahmis, bir terkiib-i bend, kırk bir kıta, iki nazm, iki yüz yetmiş bir gazel, bir müstezat ve otuz iki müfret vardır.

- **Sünbül-zâde Vehbî, *Lutfiyye*, 1790-1791.**

Oğluna nasihat vermek için yazmıştır. Mesnevi şeklindedir. “Fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Bin yüz seksen bir beyittir. Eserin birçok nüshası bulunmaktadır.

- **Sünbülzâde Vehbî, *Nuhbe-i Vehbî*, 1799.**

Eser, Arapça-Türkçe manzum bir sözlük niteliğindedir. Padişah III. Selim'e ithafen hazırlanmıştır. Tuhfe'nin iki katı hacminde olan bu sözlüğün 120 eserin özü olduğu müellif tarafından belirtilmiştir. Tuhfe ve Nuhbe Cumhuriyet dönemine kadar okullarda okutulmuş ve bu iki sözlük Sünbülzâde Vehbî'nin bir âlim olarak tanınmasında etkili olmuştur.

- **Sünbülzâde Vehbî, Şevkengîz, t.y. 1809.**

Kadın ve erkeğin vücut güzellikleri ile ten hazlarını anlatan ve münazara tarzında kaleme alınmış olan bir mesnevidir. 779 beyittir. Eser, kötü huyların terk edilmesi ve ilahi aşka yönelme düşüncesiyle sona ermektedir.

- **Dürrî Ahmed Efendi, İran Sefâret-nâmesi, (?) 18. Yy.**

Bu aşırın dikkat çeken sefaretnamelerinden biridir. Rapor şeklinde yazılan bu eserde yazar, yaptığı yolculuğu, temaslarını ve görevlerini konu alır. Ayrıca İran'ın iç siyasi durumunu, halkı ve şehri de geniş bir şekilde kaleme alır. Eser Raşid Tarihi'nin içinde yayımlanmış ve 1820'de Paris'te eski imla ile basılmıştır.

- **Enderunlu Fâzıl, Dîvân, t.y.**

Hacimli bir eserdir. Dört yüz kırk yedi adet şiir vardır. Devrin büyüklerine yazılmış şiirler de mevcuttur.

- **Enderunlu Fâzıl, Defter-i aşk, t.y.**

Enderunlu Fâzıl'ın kendi başından geçen aşk maceralarını anlattığı bir eserdir. Dört yüz otuz sekiz beyitlik bir mesnevidir.

- **Enderunlu Fâzıl, Hûbannâme, t.y.**

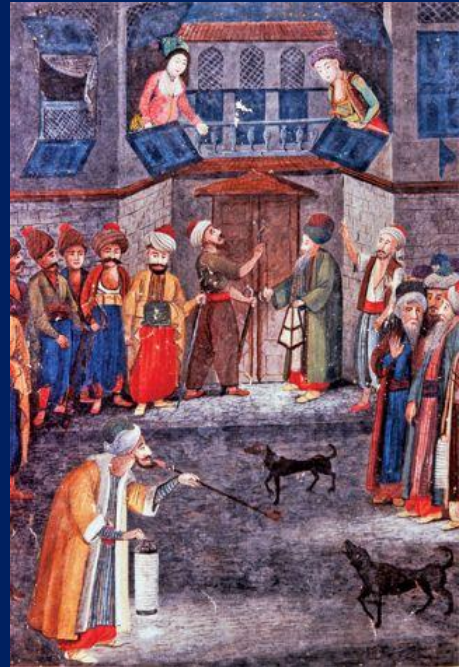
Farklı milletlerin erkeklerin güzelliklerinin anlatıldığı bir eserdir. Yedi yüz doksan altı beyitlik bir mesnevidir.

- **Enderunlu Fâzıl, Zenannâme, t.y.**

Farklı milletlerin kadınlarının anlatıldığı bir eserdir. Bin yüz bir beyitlik bir mesnevidir.

- **Enderunlu Fâzıl, Çenginâme, t.y.**

O devirde İstanbul'daki meşhur köçeklerin anlatıldığı bir eserdir.

Resim 6: Enderunlu Fâzıl'ın Zenânnâme adlı eserinde mahalle baskını tasvir eden bir minyatür
(İÜ Ktp., TY, nr. 5502, vr. 148^a)

KAYNAKÇA

Şentürk, A. A., Kartal, A. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (13. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/belig-ismail> [Resim 1: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitnat-hanim> [Resim 2: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-galib> [Resim 3: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-5: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbulzade-vehbi> [Resim 4: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-6: <https://islamansiklopedisi.org.tr/esrar-dede> [Resim 5: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-7: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü].

URL-8: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü].

19.YÜZYIL

- **Keçeci-zâde İzzet Molla, *Gülşen-i Aşk*, 1812.**

Keçeci-zade İzzet Molla'nın kaleme aldığı ilk mesnevidir. Söz konusu eser Hüsn ü Aşk ile yer ve kişi isimleri bakımından benzer özellikler göstermektedir. İzzet Molla, tasavvufi nitelik taşıyan bu mesnevide kendini merkeze alması nedeniyle önceki şairlerden ayrılmaktadır. Eser aruzun *fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

- **Aynî, *Nazmü'l-Cevâhir*, 1821.**

İçerisinde Arapça, Farsça ve Türkçe eş anlamlı sözcüklerin bulunduğu bu manzum sözlüğün her sayfasında bir kıtanın, her kıtada ise 13 beyitin yer aldığı bilinmektedir. Kıtalar alfabetik olarak sıralanmıştır.

- **Keçeci-zâde İzzet Molla, *Mihnetkeşan*, 1824-1825.**

İzzet Molla'nın bir yıllık sürgün macerasını konu alan hem sergüzeştname hem de hasbihâl türünün tüm özelliklerini yansıtan bu eser toplam 4167 beyitten oluşmaktadır.

- **Keçeci-zâde İzzet Molla, *Dîvân-ı Bahar-ı Efkâr*, 1825.**

İzzet Molla'nın 40 yaşına kadar yazmış olduğu şiirleri topladığı divanıdır. Bu eserde toplam 544 gazel yer almaktadır. Gazellerin büyük bir kısmı müzeyyel olup zeyiller Mevlevi büyüklerine ayrılmıştır.

- **Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 1826.**

1774-1826 yılları arasında yaşananları içine alan, 12 ciltten oluşan eserde olaylar gerçeğe uygun olarak ele alınmıştır. Cevdet Paşa bu eserde herkes tarafından anlaşılır bir dil kullanmıştır.

- **Keçeci-zâde İzzet Molla, *Hâzân-ı Âsâr*, 1829.**

İzzet Molla'nın 40 yaşından sonra kaleme aldığı şiirlerin bulunduğu eserdir. Toplam 1013 beyitten oluşmaktadır. İzzet Molla, Bahâuddin Nakşibend'e ithaf ettiği bu divanında Ali Şîr Nevâî'nin başlattığı divana isim verme geleneğini sürdürmüştür.

- **Aynî, *Sâki-nâme*, 1831-1832.**

Bilinen en hacimli *Sâki-nâme*'dir. Mesnevi nazım biçiminde yazılmış olan bu eser toplam 2008 beyitten oluşmaktadır. Metinde toplam 92 kıta ve 17 tardiyeye yer verilmiştir. Aruzun mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbıyla yazılan eserde şarap, bezm gibi kavramlara bazen maddi bazen tasavvufi anlamlar yüklendiği bilinmektedir.

- **Ahmed Nazif, *Riyazu'n-Nukaba*, 1834-1837.**

Bu eser, nakîbüleşrafların biyografilerinin kaleme alındığı ilk eser olması bakımından değer taşır. Bu eserde toplam elli altı nakibüleşrafa yer verilmiştir. İlk nakîbüleşraf Seyyid Mahmud Efendi, son nakîbüleşraf ise Seyyid Abdürrahim Efendi'dir.

Resim 1: *Riyâzü'n-nükabâ*'nın ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2275)

- **Âkif Paşa, *Tabsıra*, 1836.**

Âkif Paşa'nın kaleme aldığı önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Eserin yazılış nedeni Âkif Paşa'nın Dâhiliye nazarlığındaki görevine son verilmesine neden olan Churchill Hadisesidir. Eser II. Mahmud döneminin iç ve dış siyasetini yansıtmaktadır.

- **Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, 1851.**

İlk baskıda 1500, ikinci baskıda 2500 atasözü ve deyiimi içeren bu eserde Türk atasözlerinin yanı sıra Arap, Fars, Fransız ve Latin atasözü ve deyiime de yer verilmiştir. Ahmed Mithat Efendi'nin söz konusu eserde elif harfiyle başlayan atasözlerini hikâyeleştirdiği bilinmektedir.

- **Ahmed Cevdet Paşa, *Kavaid-i Osmaniyye*, 1851.**

Sultan Abdülaziz'e sunulan bu eser Türk dilinin kurallarını öğreten ilk dil bilgisi kitabı olmasıyla değer taşır.

- **Fatîn Efendi, *Hatimetü'l-Eşar*, 1853.**

Tezkire türünün önemli bir örneği olan Hatimetü'l-Eşar'ın diğer tezkirelerden farkı isimlerin dikkate alınarak hazırlanmasıdır. Fatîn'e ün kazandıran bu tezkire Safâyî ve Salim'in tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. İçerisinde 672 şair bulunması dolayısıyla şuaara tezkirelerinin en genişlerinden biri olarak kabul edilir.

- **Bayburtlu Zihni, *Sergüzeştname*, 1859.**

Hem manzum hem mensur olarak kaleme alınan, şairin hiciv üslubunu en iyi şekilde yansıtan, içerisinde müstehcen ögelerin de yer aldığı bu eserde Ermenice, Rumca, Arapça, Farsça, Gürcüce beyitler bulunmaktadır. Eserde hem hece hem aruz vezninin kullanılması dikkat çekicidir. *Sergüzeştname*'de gazel, mesnevi, koşma, müseddes, muhammes gibi farklı nazım biçimleri de kullanılmıştır. Zihni, memuriyet hayatı boyunca yaşadıklarını bu eserde dile getirmiştir.

Resim 2: Bayburtlu Zihni'nin Sergüzeştname adlı eserinden bir sayfa

(İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 2727, vr. 158^a)

- **Şinasi, Şair Evlenmesi, 1860.**

Edebiyatımızın bilinen ilk telif tiyatrosudur. Eser konusu itibarıyla görücü usulü evliliğin sakıncalarını ele almaktadır. Töre komedisi niteliği taşıyan bu eser Müştak Bey ve Sakine Hanım üzerinde şekillenmektedir. Eserde geleneksel seyirlik oyunlarının ve Batı tiyatrosunun tesiri açıkça görülmektedir.

- **Mustafa Nuri Paşa, Netayicü'l-Vukuat, 1869.**

Dört ciltten oluşan tarih kitabıdır. M. Nuri Paşa bu çalışmayı İbn-i Haldun'u örnek alarak hazırlamıştır. Yazar, Osmanlı Devleti'nin tarihini altı devreye ayırdığı için bu eseri de

altı bölümde düzenlemiştir. M. Nuri Paşa, Mabeyn-i Hümayun Başkâtipliği yaptığı sırada edindiği tecrübeleri de bu eserde dile getirmiştir.

- **Mehmet Nüzhet, *Mugni'l-Küttab*, 1869.**

19. yüzyılda kaleme alınan ilk telif Türkçe belagat kitabı olduğu düşünülmektedir. İçerisinde belâgat, kitâbet, inşâ, ilm-i hesâb ve defter tutma gibi konular yer almaktadır. Edebiyata dair konuların başladığı kısım Usûl-i İnşâ ve Fenn-i İnşâ kısmıdır. Söz konusu eser belagat kitabı olarak bilinse de kâtip olmayı arzulayan gençler için bir kılavuz niteliğindedir.

- **Halim Giray, *Gülbün-i Hanan*, 1870.**

Halim Giray'ın atalarının biyografilerinden oluşan eserdir. Eserde Hacı Giray'dan başlayarak her hanlık ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Hanların yapmış olduğu seferler, saltanat süreleri gibi hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

- **Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, 1873.**

Dört perdeden oluşan, hürriyet şairimiz tarafından kaleme alınan bu eser edebiyatımızda Batılı anlamda ilk tiyatro eseri olarak kabul edilmektedir. Eserde Kırım Savaşı esnasında Silistre Kalesi'nin kurtarılması için askerin göstermiş olduğu kahramanlık üzerinde durulur. Namık Kemal bu eseri yazma amacının Osmanlı askerinin ününü duyurmak olduğunu dile getirmiştir. Eser aynı zamanda sahne tekniğine uygun olan ilk tiyatrodur.

- **Abdülhak Hamit Tarhan, *Macerâ-yı Aşk*, 1873.**

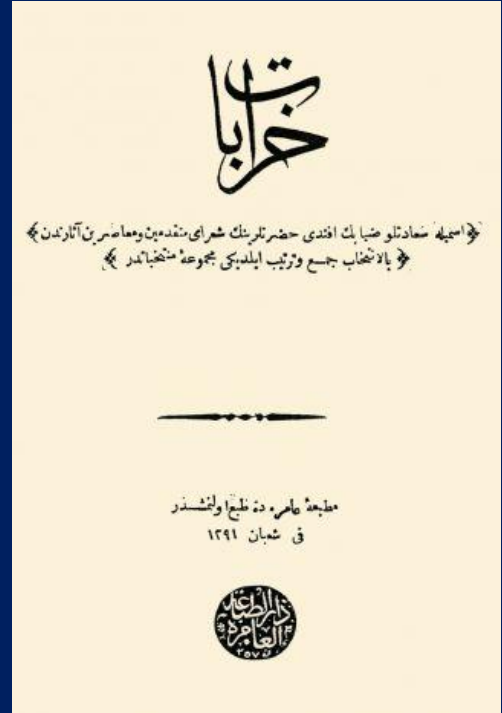
Abdülhak Hamit Tarhan tarafından kaleme alınan ilk tiyatro eseridir. Dört bölümden oluşmaktadır. Eser 16. yüzyılda Keşmir'de geçmektedir. Konusu istenmeyen bir evliliğe zorlanan kızın sevdiği kişiye kavuşmak için verdiği mücadeleden ibarettir.

- **Ziya Paşa, *Harâbât*, 1874-1875.**

Ziya Paşa'nın III ciltten oluşan antolojisidir. Ziya Paşa bu eserin ciltlerini nazım şekillerine göre düzenlemiştir. Birinci ciltte kasideler, ikinci ciltte kaside ve mesnevi dışında kalan şiirler yer almaktadır. Şiirlerine yer verilen şairler ise mahlaslarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

- **Namık Kemal, *Tahrîb-i Harâbât*, 1876.**

Namık Kemal, Ziya Paşa'nın *Harâbât* adlı şiir antolojisini eleştirmek üzere bu eseri kaleme almıştır. Böylelikle Ziya Paşa'dan hareketle eski edebiyat eleştirisi yapmıştır. Eserin tenkit olmanın yanı sıra hiciv özelliği de gösterdiği söylenmektedir.

Resim 3: *Harâbât*'ın iç kapağı

- **Namık Kemal, *İntibah*, 1876.**

Sergüzeşt-i Ali Bey adıyla anılan bu eser edebiyatımızda ilk edebî roman olma özelliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Eser Ali Bey'in Mahpeyker'e âşık olması ve sonrasında yaşadığı sorunları konu edinmektedir.

- **Ebuziyya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye*, 1879.**

Batılı tarzda yazılmış ilk düzyazı antolojisi olmasıyla ünlüdür. Tevfik'in kullandığı yöntem ve seçmiş olduğu yazarlar bakımından daha önce yazılmış antolojilerden ayrılmaktadır. Eserde 17 nesir yazıcısına yer verilmiştir.

- **Abdülhak Hamit Tarhan, *Sahra*, 1879.**

A.Hamit Tarhan'ın yayımlanmış ilk şiir kitabı olarak bilinmektedir. Kitabın içerisinde on şiir yer almaktadır. Kitabın en uzun şiiri 18 nağmeden oluşan, köylüleri anlatan Hoş-nişînân-köylü'dür.

- **Namık Kemal, *Cezmi*, 1880.**

Edebiyatımızın ilk tarihî romanı olma özelliğini taşır. II. Selim döneminde İranlılarla yapılan savaşta asker Cezmi'nin yaşadıklarını konu almaktadır.

- **Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, 1881.**

Belâgat-ı Osmaniyye dibace, mukaddime ve lahika olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir. Bu eser A. Cevdet Paşa'nın Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu ders notlarından oluşmaktadır. Söz konusu eser klasik belagatı bütünüyle veren önemli bir eserdir.

- **Abdülhak Hamit Tarhan, *Makber*, 1885.**

Abdülhak Hamit Tarhan eserinin mukaddime kısmında *Makber*'i eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazmış olduğunu belirtir. Araştırmacılar *Makber*'de *Leyla vü Mecnun* ile *Hüsn ü Aşk*'in izleri olduğunu düşünmektedir.

- **Abdülhalim Memduh, *Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye*, 1888.**

Türk edebiyatında edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser olmasıyla ünlüdür. Eser üç fasıldan oluşmaktadır. Eserde şairler kronolojik olarak tertip edilmiştir. Bu nedenle edebiyat tarihi çizgisine yaklaştığı düşünülmektedir.

- **Ebuziyya Tefik, *Lûgat-ı Ebu'z-ziyâ*, 1888.**

Yazar, bu eserde yalnızca Arapça, Farsça gibi alıntı sözcüklerle yetinmemiş, Türkçe sözcüklere de yer vermiştir. Bazı sözcüklerin etimolojisine de değinmiştir.

- **Recaizade Mahmud Ekrem, *Kudemadan Birkaç Şair*, 1888.**

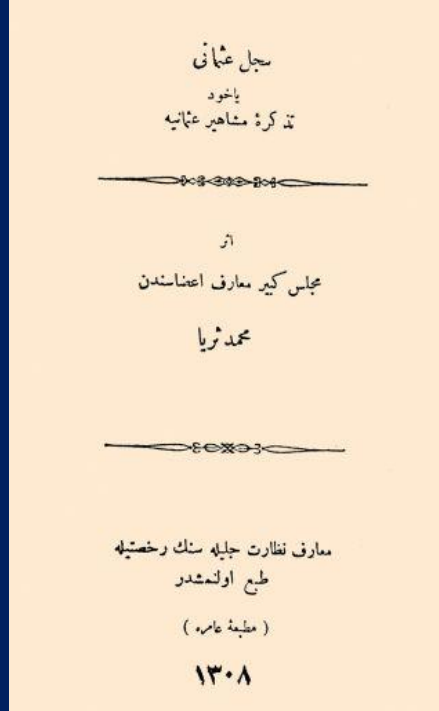
Biyografi-tenkit türünün bir örneği olan bu eserde Ekrem; Sinan Paşa, Fuzûlî, Ebussuûd Efendi, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedîm gibi şair ve yazarlara yer vermiştir.

- **Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Alam*, 1889.**

Batılı anlamdaki ilk ansiklopedi özelliğini taşır. Aynı zamanda İslam Ansiklopedisi olarak kabul edilir.

- **Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1890-1893.**

Bu eser Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye adıyla da anılmaktadır. İlk üç cildi İstanbul'da 1890-1893 yıllarını kapsamaktadır. Eser, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından itibaren 1899 yılına kadar yaşamış çeşitli mesleklere sahip insanların biyografilerini ele almaktadır. Eserin mezar taşı kitabelerine dayanması önemlidir.

Resim 4: Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'sinin I. cildinin iç kapağı

- **Hüseyin Cahit Yalçın, *Nadide*, 1891.**

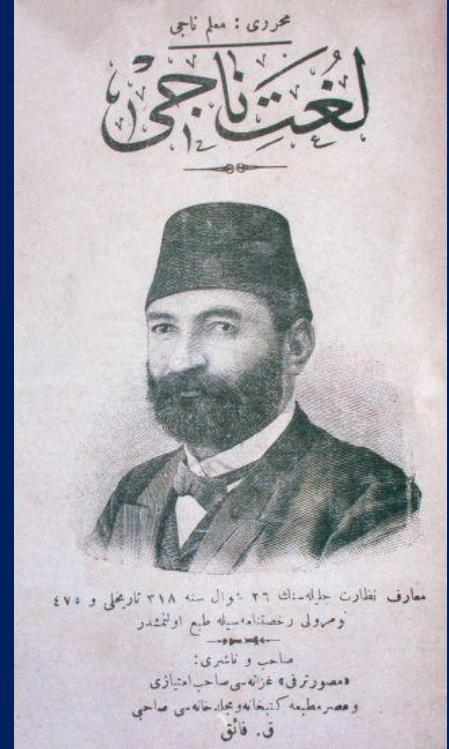
Hüseyin Cahit Yalçın'ın ilk romanıdır. Eser “Kable'l-İzdivaç” ve “Ba'de'l-İzdivaç” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Daha çok Servetifünun döneminde adını duyuran Yalçın, bu eserinde Ahmet Mithat tarzı romanının örneğini verir.

- **Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, 1891.**

Osmanlıcanın önemli sözlüklerinden biridir. Yaklaşık 18.000 madde başının olduğu, 14.000'inin Arapça, 3000'inin Farsça geri kalanının ise Batı kaynaklı kelimelerden oluştuğu bilinmektedir.

- **Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Muhayyel*, 1892-1893.**

21 hikâyeden oluşan bu kitap Hüseyin Cahit Yalçın'ın hikâyeciliğinin ilk evresine aittir. Dolayısıyla da Servetifünun döneminin yansıtmaktadır. Söz konusu eser adından da anlaşılacağı üzere Servetifünuncuların kaçma arzusunu göstermesi bakımından değer taşır.

Resim 5: *Lugat-ı Nâcî'nin 1322 tarihli üçüncü baskısının kapağı*

- **Mehmet Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*, 1894-1895.**

Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. İçeriği bakımından, özellikle dokuzuncu bölüm, Osmanlı edebiyatının antolojisi olma özelliğini göstermektedir.

- **Recaizade Mahmud Ekrem, *Araba Sevdası*, 1896.**

1896 yılından itibaren tefrika edilmeye başlayan, Türk edebiyatının ilk realist romanı olarak bilinen Araba Sevdası'nın konusu Batılı tarzda yaşama düşkün olan Bihruz Bey'in hayatı üzerinde şekillenmiştir. Eserde II. Abdülaziz devrinin ironisinin yapıldığı söylenmektedir. Eser aynı zamanda edebiyatımızda resimlenmiş ilk roman olmasıyla dikkat çekmektedir.

- **Âdile Sultan, *Dîvân*, t.y.**

Âdile Sultan, klasik divan tertibi özelliği gösterdiği belirtilen bu eserinde mersiye, gazel vb. gibi nazım türlerini kullanmıştır. Söz konusu eser şairin hayatının çeşitli dönemlerinde yaşadığı üzüntüleri dile getirdiği kısımları içermesi nedeniyle de oldukça önemlidir.

- **Ali Emirî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, t.y.**

Eserin Diyarbakır'da yetişen 217 şairin biyografisini içerdği ancak bu şairlerden yalnızca 73'ünün yayımlandığı bilinmektedir.

- **İranlı Habib, *Hat ve Hattâtân*, t.y.**

Bu eserde hattın özellikle Arap hattının oluşumu ve çeşitleri anlatılmıştır. Bunun yanında bu sanatı geliştiren üstatların şeceresi verilmiştir.

- **İrşadî Baba, *Mevlîd*, t.y.**

İrşadî Baba tarafından kaleme alınan eser 264 beyitten oluşan bir mesnevidir. Araştırmacılar 50-60 beyitler arasında gazel nazım biçiminin de kullanıldığını belirtmiştir. Aruzun *fâ'ilâtûn fâ'ilâtûn fâ'ilûn* kalıbıyla yazılan eserde yalın bir dil kullanılmıştır.

- **Leylâ Hanım, *Dîvân*, t.y.**

Divan edebiyatının kadın şairleri arasında yer alan Leylâ Hanım, tek eseri olan, 2534 beyitten oluşan *Dîvân*'ında çeşitli divan şiiri nazım biçimlerini kullanmıştır. En çok kullandığı nazım biçimi 122 ile gazeldir.

- **Nakiyye Hanım, *Lûgat-ı Fârisiyye*, t.y.**

2278 sözcükten oluşan bu eserde kelimeler konularına göre gruplandırılmış ve Farsçaları verilmiştir. Ayrıca söz konusu eserin başında Nakiyye Hanım'ın yazmış olduğu bir ön söz bulunmaktadır.

- **Şeref Hanım, *Dîvân*, t.y.**

Şeref Hanım'ın tek eseridir. Şair, 4803 beyitten oluşan bu *Dîvân*'da 21 nazım biçimi ve 12 farklı nazım türü kullanmıştır. Kullandığı nazım türleri arasında tevhid, münacaat, mersiye; tebrik-nâme, ninni vb. yer almaktadır.

Resim 6: Şeref Hanım Divanı'nın ilk sayfası (İstanbul 1284)

- **Yenişehirli Avni, Ateş-gede, t.y.**

Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisine nazire olarak yazıldığı bilinmektedir. Şair, sekiz bölümden meydana gelen bu eserde ateş kavramı üzerinde durmuştur. Söz konusu eserin bazı bölümlerinde şairin şiir hakkındaki düşünceleri yer almaktadır.

- **Yenişehirli Avni, Mir'at-ı Cünûn, t.y.**

Mesnevi nazım biçimiyle yazılan bu eser mizahi özellikler taşıması nedeniyle önemlidir. 637 beyitten oluşan, aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eserde toplumda normalin dışına çıkan kişiler anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

Şentürk, A. A., Kartal, A. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. (13. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çevrimiçi Kaynaklar:

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [TDV İslâm Ansiklopedisi]

URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/riyazun-nukaba> [Resim 1: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayburtlu-zihni> [Resim 2: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/harabat--ziya-pasa> [Resim 3: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-5: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-sureyya> [Resim 4: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-6: <https://islamansiklopedisi.org.tr/lugat-i-naci> [Resim 5: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-7: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seref-hanim> [Resim 6: TDV İslâm Ansiklopedisi].

URL-8: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü].

URL-9: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü].